

TIJD & TAAK

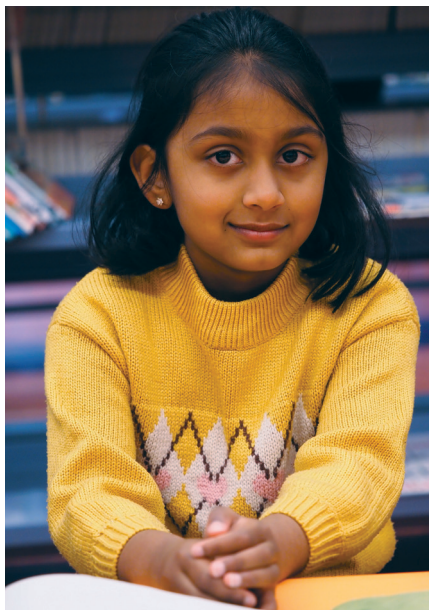
LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT DRIE KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAK VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

INTERVIEW HANS BOUTELLIER

In zijn recente boek *Het nieuwe westen* bespreekt socioloog Hans Boutellier de hevige strijd die er in het Westen woedt over sociale verbeelding. In nieuwe vormen van wederkerigheid en het hoog houden van de democratische rechtsstaat vindt hij uitwegen uit de politieke polarisatie van vandaag. Evelien Polter en Joke van der Neut spraken met hem.

/// » p. 4
/// Foto: Collectie Hans Boutellier

VOORLEESEXPRESS

Laaggeletterdheid is een probleem. De VoorleesExpress probeert met vrijwilligers een steentje bij te dragen aan de bestrijding daarvan. Voorlezen en toegang tot boeken vanaf jonge leeftijd is van niet te onderschatten belang. Maar dan heb je wel een bibliotheek in de buurt nodig. Want boeken zijn zeker niet overal en altijd vanzelfsprekend.

/// » p. 12
/// Foto: Paul te Stroete

IK, SOCIAALDEMOCRAT?

Op 11 september 2001 veranderde de wereld, ook voor de toen tienjarige Bas Torenvliet. Twintig jaar later en vele ervaringen rijker, vraagt hij zich af wat het betekent om in de wereld van vandaag sociaaldemocraat te zijn. In onzekere tijden gaat hij op zoek naar een nieuw fundament van verbeelding. Met open vizier en met plezier.

/// » p. 18
/// Foto: Collectie Bas Torenvliet

NOVEMBER 2021 | IN DIT NUMMER:

REDACTIONEEL 2 | VAN DE VOORZITTER 3 | INTERVIEW HANS BOUTELLIER 4 |
ESSAY: ONGEZOND OF ONGELUKKIG? 8 | BEELDCOLUMN: DE VOORLEESEXPRESS 12 | NAOMI LEEST: DE
TUINEN VAN BUITENZORG 14 | KLASSE MOET TERUG, MAAR MET WIE? 15 | SOCIAALDEMOCRATIE ALS
OPDRACHT 18 | HET EINDE VAN DE FRANSE LINKSE INTELLECTUEEL? 21 | KAMERADEN TEGENOVER DE
STAAT 23 | COLUMN: DE JUISTE GEBEDSINTENTIES 26 | COLOFON: 27 |
HET GEDICHT: GERSHWIN BONEVACIA 28

GERECHTIGHEID EN VRIJHEID

Waar staat de sociaaldemocratie nu in essentie voor? Wat is ons verhaal, ons programma, onze ambitie? Voor, met en namens wie bedrijven we politiek? Hoe winnen we weer eens een verkiezing? Bestaat de PvdA over tien jaar nog? Moeten we fuseren met GroenLinks of offeren we daarmee definitief de sociaaldemocratie op het altaar van een beweging met de werknaam Vooruit '21? Het zijn zomaar wat vragen die her en der bovenkwamen tijdens de campagne voor het voorzitterschap van de PvdA, die uiteindelijk gewonnen werd door senator Esther-Mirjam Sent. Die winst is een felicitatie waard, maar ook slechts het begin. Want er leven zoveel fundamentele of zelfs existentiële vragen die op een antwoord wachten, dat het niet gemakkelijk zal zijn door de bomen het bos te blijven zien.

De PvdA, de sociaaldemocratie, linkse politiek, in Nederland en daarbuiten. De vooruitzichten zijn zorgelijk, hoewel er ook her en der hoopvolle vonkjes opflakkeren in de nachtelijke duisternis. Maar de vragen blijven. En sommigen zien het morgenrood wellicht aan de horizon, maar dat vraagt eerlijk gezegd wel enig optimisme.

Tegelijkertijd is de vraag naar de essentie van de sociaaldemocratie misschien wel eenvoudiger dan je zou denken. Bij de oprichting van de Partij van de Arbeid, zoals bekend een samenraapsel van partijen en partijtjes, betrokken eenlingen en gezelschappen die rondom gesprekskringen en tijdschriften gegroepeerd waren, stond de vraag centraal wat ons sociaaldemocraten nu bindt. Het antwoord kwam van

dominee Willem Banning. 'Ons verbindt de wil tot sociale gerechtigheid en vrijheid.' Dát was het uitgangspunt, bij alle verschil in achtergrond en overtuiging. De gedachte dat gerechtigheid en vrijheid van en voor iedereen zijn en dat we dat alleen samen mogelijk kunnen maken, door programmatische en praktische politiek, gedragen door de overtuiging dat elke morgen een nieuwe dag begint die weer wat beter kan en moet zijn dan de voorgaande.

Nu is niets zo moeilijk als een terugkeer naar het verleden, dus het zou te simpel zijn het bij deze constatering te laten. Dat doen we dan ook niet. Opnieuw presenteren we u een nummer vol met ingewikkelde vragen en zoekende antwoorden. Of het nu gaat om het gesprek met Hans Boutellier over de hedendaagse strijd om sociale verbeelding of de beschouwing van Twan van Lieshout over wat we met een gevleugelde uitdrukking 'de onmisbaren' zijn gaan noemen. Of het nu gaat om de verbeelding van een nieuw verhaal over onrechtvaardigheid en klimaatpolitiek door kunstenaars, zoals beschreven in het artikel van Tim Zeedijk of de zoektocht naar alternatieve fora voor verrassend links politiek denken die wordt aangestipt door Camille Creighton. En we doen dat vanaf volgend jaar nog vaker. *Tijd&Taak* wordt een kwartaalblad, omdat we het gevoel hebben dat dit type vragen ertoe doet. Omdat we ons realiseren dat het weer actueel maken van een traditie ook een zaak is van hard werken.

De uitspraak van Banning komt uit een tijd dat niet alleen God en gebod nog betrekkelijk vast verbonden waren. Tegelijkertijd werd de Nederlandse cultuur geschraagd door

een cultuurpatroon dat voortkwam uit tijden waarin mensen zich staande moesten houden in even barre als onzekere omstandigheden. De historicus Piet de Rooy schreef dat deze 'gedragsstijl' wortelde in de traditie van de arbeiderscultuur: 'Hij kwam voort uit de manier waarop mensen zich in zeer schamele tijden staande hadden weten te houden. Het was een cultuur die gericht was op overleven, die vanuit de gedachte dat de chaos elk moment kon toeslaan toegespitst was op vergroting van de weerbaarheid. Drie samenhangende mechanismen waren daarbij van belang: het onderhouden van onderlinge solidariteit, het handhaven van een natuurlijk rechtvaardigheidsgevoel en het bewaken van de eigen respectabiliteit.'

Het is belangrijk om in herinnering te brengen dat Bannings beknopte samenvatting van de essentie van sociaaldemocratische politiek – een gezamenlijk streven naar gerechtigheid en vrijheid – haar wortels had in die cultuur. Het bewaken van de menselijke waardigheid was daarin een centraal uitgangspunt. Dat fundament lijkt in het geding geraakt, net als de gedachte dat lotsverbetering alleen reëel is als ze vast verbonden is aan lotsverbondenheid. Solidariteit dus. Misschien zit in die oude begrippen het begin van een nieuwe doorbraak. Een nieuwe, verbonden linkse politiek die mensen ook weer het gevoel geeft dat gezamenlijk werken aan de waardigheid en geborgenheid van iedereen een reëel en geloofwaardig politiek alternatief kan zijn. Vanuit de overtuiging dat als we blijven hopen op wat nog niet zichtbaar is, we in afwachting daarvan ook kunnen voortgaan en volhouden.

Maarten van den Bos

VAN DE VOORZITTER MINDER CONTRACT, MEER VERBOND?

Welke waarden verbinden ons als burgers in de Nederlandse samenleving nog met elkaar? Waar is het besef dat een vertegenwoordigende democratie niet zonder maatschappelijke democratie kan, niet zonder een actieve burger-samenleving? Wat mogen burgers van de overheid verwachten en wat mag de overheid van haar burgers vragen? Hoe tillen we het publieke debat weer naar het niveau dat ze verdient? Het zijn maar een paar van de fundamentele vragen die Herman Tjeenk Willink zich stelt in *Kan de overheid crises aan?* (De herziene versie van *Groter denken, kleiner doen.*)

Uit dit boek spreekt opnieuw grote ongerustheid over het functioneren van de democratische rechtsstaat. Terwijl juist die democratische rechtsorde een gemeenschappelijk fundament moet leggen onder onze vrije, door diversiteit gekenmerkte samenleving. Natuurlijk stelt het boek niet alleen vragen. Het geeft ook antwoorden en formuleert voorstellen ter verbetering. Maar het wil ons toch vooral doordringen van de ernst van de situatie. Natuurlijk gaat het boek over 'het politieke', door Tjeenk Willink omschreven als een 'visie op de maatschappij, op de wereld waarin we willen leven, op de rol van de overheid daarin en het politieke handwerk dat daarbij hoort.' Maar tegelijk worden niet alle kaarten op overheid en politiek gezet. Ook de burger is aan zet.

Want het is voor een gezonde toekomst van onze democratische samenleving essentieel dat we samen nadenken over wat ons met

elkaar verbindt. Over de vraag hoe de maatschappelijke democratie de vertegenwoordigende democratie kan voeden. Natuurlijk zouden klassieke waarden als pluriformiteit, vrijheid, verdraagzaamheid en solidariteit ons nog steeds moeten verbinden. Maar het gaat ook om het besef dat er een wij is dat meer is dan een optelsom van individuen. Het is het besef dat we elkaar nodig hebben, dat er naast rechten ook plichten zijn en dat we samen verantwoordelijkheid dragen voor wie het in onze samenleving om welke reden dan ook minder getroffen heeft. Dat hernieuwde wij-gevoel, inclusief gezamenlijk gedeelde waarden, vraagt om een permanent publiek gesprek. Van en met alle burgers.

Dat brengt me op de maatschappelijke democratie die de vertegenwoordigende democratie moet voeden en mee gestalte geven. Die maatschappelijke democratie vraagt om actief burgerschap. Het gesprek moet niet alleen gevoerd worden door politici voor het oog van de camera, maar juist door alle burgers. Juist zij kunnen vastgeroeste patronen en ingesleten vooroordelen helpen doorbreken, omdat burgers per definitie geen onderdeel zijn van het gesloten Haagse circuit. Actief burgerschap is een morele plicht en vraagt om permanente educatie van ons allen, niet alleen van jongeren en nieuwkomers.

Juist in dat licht maakte de vorig jaar overleden Britse opperrabbin Jonathan Sacks een waardevol onderscheid. In een van zijn laatste boeken, *Judaism's life-changing ideas*, schreef hij over het verschil tussen een sociaal contract en een verbond. Twee partijen stellen op grond van welbegrepen eigenbelang

Koen Holtzapffel is voorzitter van de Banning Vereniging.

een contract op. Ze verwachten er wederzijds voordeel van. Nu is daar weinig mis mee, maar een samenleving leeft niet van contracten alleen. Een samenleving moet het ook hebben van verbondenheid. Een verbond sluiten mensen op grond van loyaliteit en wederzijds respect. Om samen te doen wat niemand alleen kan. Het gaat bij een verbond meer om commitment dan om transactie, meer om identiteit dan om belang, meer om coöperatie dan om competitie. Een contract gaat over jou en mij, een verbond over ons samen.

Sacks' gedachten zijn nog minder dan die van Tjeenk Willink onmiddellijk te vertalen in een politiek program. Dat is precies de waarde ervan. Wat meer verbond, wat minder contract. Misschien een mooie suggestie voor deelnemers aan de Banning Prijs. Zelf mag ik helaas niet meer meedoen.

DE STRIJD OM EEN NIEUW VERHAAL

Esther-Mirjam Sent, de nieuwe PvdA-voorzitter, vertelde tijdens de speech bij de aanvaarding van haar voorzitterschap dat zij een nieuw sociaaldemocratisch verhaal wil, geïnspireerd op het Van Waarde-onderzoek. Jet Bussemaker benadrukte in haar boek *Verbeelding aan de macht* al het belang van dat nieuwe verhaal en riep op tot een herwaardering van het Van Waarde-project. Hans Boutellier is een van de wetenschappers die bij het project betrokken was. In zijn nieuwste boek, het deze zomer verschenen *Het nieuwe Westen*, laat hij de strijd om het nieuwe verhaal zien. Wij spraken Boutellier daarover.

✂ **Door Evelien Polter & Joke van der Neut**

U stelt dat het Westen zich schuldig heeft gemaakt aan uitputting van de aarde en uitbuiting van andere volkeren. En dat, nu die dominantie verleden tijd is, het Westen in een identiteitscrisis verkeert. Uw boek gaat over de verbeelding van het nieuwe Westen. Is die verbeelding het begin van een nieuw verhaal?
Bas Heijne schreef vroeger in bijna elke column: ‘We hebben behoefte aan een nieuw verhaal.’ Ik heb wel eens tegen hem gezegd: ‘Maak maar eens een beginnetje.’ De samenleving is gefragmenteerd, superdivers van bevolkingsstelling en geïndividualiseerd, daar heb je niet zomaar een nieuw verhaal bij. Ik ben lid van de PvdA en snap de behoefte van Sent en Bussemaker. Ik zie in de samenleving een strijd om dat nieuwe verhaal. In het laatste hoofdstuk probeer ik een paar condities te formuleren zodat het nieuwe verhaal kan ontstaan.

Hans Boutellier
foto: collectie Hans Boutellier

U benoemt drie crises: klimaat, sociaaleconomisch en sociaal-cultureel. Op alle drie terreinen is nieuwe verbeelding nodig. U behandelt vooral de strijd op het gebied van identiteit. Waarom focust u zich daarop?

Mijn vraag is hoe het komt dat de politieke strijd zich zo sterk in die identitaire termen voordoet. Dat probeer ik te analyseren. Zonder daar een voorstander van te zijn. Sterker nog, ik zie daar eigenlijk grote problemen. Die strijd heeft te maken met de crisis van het Westen. We weten niet meer waar we voor staan. Wat zich aanbiedt als alternatieven, bevindt zich aan de rechterkant van de politiek. En van radicale linkse denkers als Ewald Engelen en Willem Schinkel schrik ik terug. Ik ben geen voorstander van dat revolutionaire denken – je weet niet waar het eindigt. In die zin ben ik een echte sociaaldemocraat.

De grotere verhalen uit de ideologische twintigste eeuw, waar de sociaaldemocratie een sterke zuil was naast de andere zuilen, zijn geërodeerd. In plaats van die grote verhalen is er een pragmatisch regime ontstaan dat handelt naar bevind van zaken, met twee grote criteria: effectiviteit en efficiëntie. Dat noem ik een pragmacratie. Die pragmacratie is redelijk succesvol geweest, maar het is een samenlevingsmodel zonder verhaal. Het is een moreel-politiek model waarin ‘de redelijkheid’ domineert. Geleidelijk is de pragmacratie in de eenentwintigste eeuw afgegleden naar een wanstrouwende, strikt bureaucratische geprotocoliseerde staat, inclusief de organisaties die de overheid vormen. Er is daar verzet tegen op alle mogelijke manieren, maar vooral in identitaire termen. Deze dominante bestuurscultuur wordt – terecht – ontmaskerd als het geprivilegieerde speelveld van hoogopgeleide mannelijke hetero-boomers. Met andere woorden

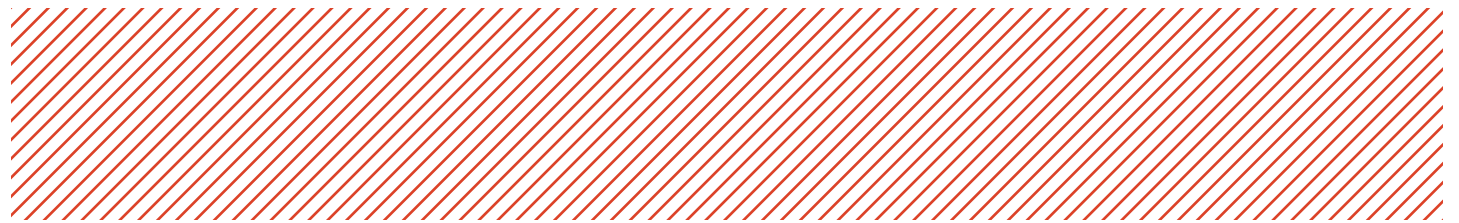
die pragmacratie loopt op zijn einde. *Het Van Waarde-onderzoek van de Wiardi Beckman Stichting probeerde tegenover die pragmacratie andere waarden leidend te maken binnen de PvdA. U hebt daar ook aan meegewerkt. Dat was toch een poging om het PvdA-beleid een andere kant op te duwen?*

Het Van Waarde-onderzoek zocht naar waarden waar we ons als sociaaldemocraten weer door kunnen laten leiden. Ik vond die inspanning geweldig en dat was in 2013 al een poging tot het formuleren van een nieuw verhaal.

In uw analyse behandelt u het begrip ‘waarheid’ en hoe dat in het Westen vorm heeft gekregen. Het biedt ruimte voor andere waarheden en is tegelijkertijd de voedingsbodem voor identiteitspolitiek. Welke relatie ziet u tussen de identitaire crisis en het begrip waarheid?

De Westerse cultuur kenmerkt zich vanaf de Verlichting door het feit dat het diepe twijfel toelaat. De uitspraak van Descartes: ‘Ik denk dus ik ben’, is in feite: ‘Ik twijfel dus ik ben’. Ik kan nadenken over alles, over alle alternatieven. De socioloog Max Weber heeft ooit gezegd: ‘Een wetenschapper is op zoek naar de waarheid in de hoop dat die achterhaald zal raken’. Dé waarheid is een stip op de horizon die je nooit gaat bereiken. Maar je bent wel waarschijnlijk in het feit dat je die waarheid nastreeft. Dat idee van waarheid als streven dreigt verloren te gaan. Op het moment dat je dat kwijt bent kan alles. Dan kun je zeggen dat bij de inauguratie van Trump meer mensen waren dan ooit, terwijl dat evident niet zo was.

Op het moment dat je niet meer gezamenlijk op zoek bent naar grotere waarheden in het leven, dan kies je iets wat dichterbij ligt. Dan klampen mensen zich vast aan wat ze zelf zijn, hun huidskleur of hun sekse of een heilige overtuiging. Dat voedt de identitaire strijd. Het is politiek die

vertrekt vanuit: dit ben ik en zo verhoud ik me tot het collectief. In die zin komen Black Lives Matter en 'de borealen' overeen. Maar er is een groot verschil tussen beiden, want de een strijdt voor gelijkheid en de ander tegen gelijkheid. Een principieel verschil dat uiteindelijk terug te voeren is op artikel 1 van de grondwet.

U noemt wederkerigheid als alternatief voor de pragmacratie. Hoe is dit een alternatief en kunnen zulke zachte krachten het winnen?

Het begrip wederkerigheid is nuchterder dan verbinding en sociale cohesie. Ook in onze caleidoscopische wereld van verschillen zijn sociale relaties gebaseerd op geven en ontvangen, teruggeven of doorgeven. Het is zelfs bij uitstek relevant in een verbrokkelde wereld. Het nieuwe Westen begint bij de wederkerige kwaliteit van haar organisaties en instituties. Scholen kunnen zeggen: We leveren goed onderwijs, ben je niet tevreden, laat het ons weten, maar kun jij dan zorgen dat je kind een beetje uitgerust op school komt. Zo creëer je een relatie, vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid.

Het onderwijs heeft veel ruimte om een eigen invulling aan haar taak te geven. Daar heeft de regering eigenlijk heel weinig over te zeggen, alleen over de kaders. Wederkerigheid schept daarbinnen condities voor momenten van gemeenschappelijkheid en verhalen van erkenning. Je streeft als school in principe naar zo goed mogelijk onderwijs. Dat kun je zien als kernfunctie. Er ligt als het ware een immanente betekenis besloten in die praktijk. Vervolgens kun je gaan twisten wat dan dat goede onderwijs is. Daar ontstaat de visie.

Lokale en landelijke politici vergeten vaak dat er heel veel organisaties tussen hen en de burgers zijn die het eigenlijke

werk doen, die voor de burger echt van belang zijn. Je doet er als wethouder of Kamerlid vaak niet zoveel toe. Een school of een woningcoöperatie is voor burgers belangrijker. Ik zet in het denken over oplossingen in op die organisaties, instituties en praktijken. Door de verzuiling destijds hebben we een groot middenveld met machtige organisaties. Daar hadden we in het Waarde-onderzoek meer aandacht aan moeten besteden.

Politieke partijen zijn ook een soort pragmacratie geworden doordat het er voor hen vooral om gaat dat er zoveel mogelijk mensen op ze stemmen. De partij wordt in dienst gesteld van dat doel terwijl de middenpartijen ideologisch gedreven waren. Hoe realiseer je binnen een politieke partij wederkerigheid?

Een partij is betekenisgever of zou dat moeten zijn. Politieke partijen kunnen bijdragen aan het creëren van de verhalen om die praktijken tot spreken te brengen en daar de keuzes in te maken. Re-politisering kan door in de politiek meer oog te hebben daarvoor en de problemen van de professionals die zo goed mogelijk onderwijs of zorg willen leveren. Met de behoeften en meerstemmigheid in de praktijken kun je de politiek voeden en dat kan tot nieuwe grotere verhalen leiden.

In uw boek analyseert u hoe nationalisme een rol speelt bij emancipatie van identiteiten en bij de verbeelding van gemeenschappelijkheid, maar ook een duistere keerzijde heeft. Hoe staat u persoonlijk tegenover het nationalisme?

De identitaire strijd speelt zich voor een groot deel af via de nationale identiteit. Dat verbaast me. Klaarblijkelijk zit daar een sentiment waar je niet helemaal omheen kunt. Gevoelsmatig ben ik terughoudend om daar te veel op te tamboereren. Je kan wel een beetje trots zijn als Nederland op de schaats staat en het goed doet met

voetballen. Maar ik kan daar geen perspectief in zien.

De Westerse samenleving heeft iets fantastisch ontwikkeld, namelijk de democratische rechtstaat. Daar kan je trots op zijn en je moet ernaar streven dat daar beter vorm aan wordt gegeven. Als je je voegt naar de rechtsorde, beschermt de rechtsstaat je tegen inbreuken op wat jij wil zijn. Dat vind ik echt een ongelofelijk verworvenheid. Zelfs als je zegt dat de democratische rechtstaat ook maar een geloof is, dan is dat wel een geloof dat elk ander geloof in principe beschermt. Dat is ook wederkerigheid, op een heel groot niveau.

Is dat typisch Westers?

Menselijke waardigheid en mensenrechten zijn niet per se uniek Westers. Maar het model dat daaromheen gecreëerd is – elk individu doet ertoe, we kiezen ons eigen bestuur, er zijn checks en balances in het systeem om te voorkomen dat de massa op een gegeven moment de overhand neemt, er is een rechtelijke macht die tegen kan spreken – is uniek.

U heeft zich altijd veel beziggehouden met veiligheidsvraagstukken. Ondermijnt de georganiseerde criminaliteit de rechtstaat?

De moorden op advocaat Derk Wiersum en misdaadverslaggever Peter R. de Vries zijn extreme uitwassen van iets wat ik echt zorgelijk vind. Dat is ongebreideld en keihard puur geldgedreven kapitalisme. Op sommige plaatsen neemt dat de overhand. Daar verbindt de criminaliteits- en veiligheidsproblematiek zich met de handhaving van de rechtstaat. Je moet voorkomen dat die rechtstaat wordt ondermijnd door een soort crimineel kapitalisme.

Wat kunnen we doen in de strijd tegen drugscriminaliteit?

Het is een uit de hand gelopen kapitalisme dat alleen maar op groei, geld en hebzucht is gericht. In morele zin is het onduidelijk wat we als samenleving van drugs vinden. We hebben het gebruik heel lang gerelativeerd. Drugsgebruik is zo genormaliseerd. Een maatschappelijk debat zou ervoor kunnen zorgen dat we meer het gevoel krijgen wat we ermee aan moeten.

Er is een grote discrepantie tussen de wetgeving en de naleving. De drugshandel heeft zich genesteld in de armere wijken, waardoor daar veel overlast is en jonge jongens zich laten meetrokken in de drugs wereld. We hebben een financiële sector die bij uitstek geschikt is voor witwaspraktijken. In de Rotterdamse haven is het een enorm probleem en in Brabant wordt het chemisch afval gedumpt in natuurgebieden. Het is uiteindelijk ondermijnend voor de hele samenleving.

Nog even terug naar uw boek. U besteedt ook aandacht aan het boek Witte mensen, Joden en wij, geschreven door de Algerijns-Franse Houria Bouteldja. De schrijfster keert zich tegen de Franse staat, die Arabische vrouwen losrukt van hun cultuur.

Bouteldia laat je ervaren wat het is om een moslimvrouw te zijn in Frankrijk. Ik ervaar daardoor in welke bevoorrechte positie ik me bevind en dat vind ik in toenemende mate ongemakkelijk. Ik ben betrokken bij het Kennisplatform Integratie en Samenleving, de opvolger van Forum. In die context heb ik veel contact met mensen met een migratieachtergrond. Jonge mensen daar zeiden wel tegen mij: 'Wat ben je nog vitaal op jouw leeftijd, als ik dat vergelijk met mijn vader.' Als je dan hoort wat zo'n vader achter de rug heeft, dan zie ik wel dat hij een heel ander leven heeft gehad.

U omschrijft uzelf in uw boek als 'witte mannelijke boomer'. Vindt u dat u het recht heeft om u uit te laten over de identitaire strijd van de MeToo-beweging en Black Lives Matter?

Het idee dat je je niet zou mogen uitlaten over de identiteit van een ander, dat vind ik absurd. Eén van de capaciteiten van de mens is dat hij zich kan verplaatsen in een ander. Dat is juist een heel belangrijke conditie voor politiek, dat je je kunt verplaatsen in het lot van de ander.

In dat licht: hoe komt het Westen in het reine met haar gewelddadige verleden?

Ten einde overeind te blijven moet het Westen op de knieën. De erkenning van het slavernijverleden, daar komen we niet onderuit. Door de druk uit de multiculturele samenleving is dat nu urgent. In die context en verhoudingen vind ik het terecht dat het Westen op de knieën gaat. Dat zie ik geleidelijk aan ook gebeuren. We hebben echter ook iets om trots op te zijn, iets waar de onderdrukten baat bij kunnen hebben: de democratische rechtstaat. De Tsjechische schrijver Václav Havel zegt: 'De rechtstaat moet niet alleen juridisch maar ook politiek, moreel en sociaal in orde zijn.' Het nieuwe Westen moet in het reine komen met zijn gewelddadige verleden. Maar het heeft daarbij een groot geschenk aan de wereld: de liberale democratische rechtsstaat. Die moet groots zijn en voor iedereen functioneren. Een rechtsstaat van wederkerige praktijken – dat is de hoop voor het nieuwe Westen.

U draagt het boek op aan uw kleinkinderen. Welke betekenis heeft dat?

Ik ben ongerust over de toekomst. Ik probeer een sprankje hoop te houden maar vind het een zorgelijke tijd. Ik hoop voor mijn kleinkinderen dat het goed gaat met de wereld.

Hans Boutellier

het
nieuwe
westen

De identitaire strijd om
de sociale verbeelding

Hans Boutellier richt zich als bijzonder hoogleraar Polarisatie & Veerkracht aan de Vrije Universiteit, en voorheen als directeur van het Verwey-Jonker Instituut, al decennia op sociale vraagstukken. Hij is vanaf zijn studietijd vooral geïnteresseerd in wat niet deugt. Welk gedrag wijst een samenleving af en hoe reageert zij daarop? Boutellier bewandelt daarbij twee sporen. In zijn boeken analyseert hij de sociaal-culturele bewegingen en maakt zo de grote lijnen zichtbaar. Daarnaast adviseert hij instellingen, bestuurders en politici concreet en beleidsmatig. Boutellier signaleert dat er na de ontzuiling een bepaald type samenlevingsmodel ontstond, dat hij pragmacratie noemt. Hij constateert in Het nieuwe Westen groeiend verzet tegen die pragmacratie.

ONGEZOND OF ONGELUKKIG?

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) meldde onlangs dat een kwart van alle jongvolwassenen in Nederland psychisch ongezond is. Door de beperkende maatregelen tijdens de coronacrisis voelen velen van hen zich ongelukkig en neerslachtig. Opvallend is dat neerslachtige gevoelens hier als ongezond worden gezien. Dat is nog maar helemaal de vraag. Moeten we niet op een andere manier naar de GGZ en de mentale gezondheid gaan kijken?

✂ Door Dirk Achterbergh

‘Mogen we nog ongelukkig zijn?’ vraagt de Vlaamse psychiater en publicist Dirk de Wachter zich af, ‘is daar nog ruimte voor?’ Moet pech altijd weg of hoort die bij het leven? De ruimte om soms ongelukkig te zijn blijkt in ieder geval niet uit het alarmisme dat spreekt uit bovenstaand bericht. Gedwongen contactbeperking is zonder meer ellendig, het is voor menigeen een bittere tegenslag, maar waarom wordt dat achteloos vertaald in termen van een psychische ziekte?

De sector die waakt over onze geestelijke gezondheid, de GGZ, verkeert al jaren in zwaar weer. De wachttijden lopen op, de geboden kwaliteit staat onder druk. De grenzen zijn in zicht door de steeds toenemende

hulpvraag, meldt het kenniscentrum van de GGZ, het Trimbos-instituut. Sinds 2002 groeit de GGZ harder dan andere zorgsectoren. In 2000 waren de uitgaven 2,91 miljard euro, in 2019 werden deze in de miljoenennota op 7,3 miljard euro begroot. Tussen 2003 en 2018 steeg het aantal psychiaters van 2400 naar 3700, in 2019 waren er desalniettemin 500 onvervulde vacatures in Nederland.

Opmerkelijk is ook de groei van het aantal coaches die mentale hulp geven buiten het kader van de gezondheidszorg: van 38.000 in 2013 naar 67.000 in 2019. Damián Denys, hoogleraar psychiatrie in het UMC Amsterdam, spreekt zelfs van een paradox. In rijke Westerse landen worden meer psychische klachten gerapporteerd dan elders in de wereld, ook als men rekening houdt met onderrapportage in armere landen. Terwijl men juist in welvarende landen een grotere gezondheid zou veronderstellen. De GGZ maakt een onstuimige groei door en dat lijkt in tegenspraak met de veel gehoorde stellingname dat de geestelijke zorg ‘kapot wordt bezuinigd’. Wat is er toch aan de hand?

De vraag en het aanbod

Van alle mensen die in de GGZ worden behandeld, voldoet slechts de helft aan de diagnostische criteria van een psychische stoornis. Deze criteria zijn nauwkeurig omschreven in het internationaal gehanteerd handboek van psychiatrische

classificaties *Diagnostic en Statistical Manual of mental disorders* (DSM). Opvallend is ook dat de hoeveelheid DSM-stoornissen per miljoen burgers de laatste decennia onveranderd is. Bovendien kan men zich afvragen of er tegenwoordig echt meer psychisch leed is dan vroeger. Elke tijd produceert zijn eigen ellende. Waar in de 21e eeuw volgens critici de meritocratische, neoliberale ratrace de nodige slachtoffers maakt, waren er in de vorige eeuw oorlogen en verstikkend conformisme die het nodige leed veroorzaakten.

De toename van leed is dus twijfelachtig, het aantal ernstige psychiatrische aandoeningen die voldoen aan de criteria van de DSM stabiel. Maar de vraag naar psychologische hulpverlening is de afgelopen veertig jaar onbetwistbaar gestegen. Is het zo dat leed en verdriet meer dan voorheen wordt vertaald naar een psychische aandoening waarvoor professionele hulp wordt ingeroepen?

Van oudsher richtte de GGZ zich op mentale problemen die het dagelijks leven van patiënten en hun omgeving in ernstige mate verstoorden. Denys omschrijft deze toestand heel beeldend: je verliest het verstand, de wil ontglipt je, je raakt de controle over je emoties kwijt, je begrijpt niet meer of word niet begrepen. Hij herintroduceert een bijna vergeten begrip: de waanzin. Dat was vroeger de focus van de GGZ. Tegenwoordig richt men zich op een veel breder spectrum van stoornissen en klachten, alles wat het psychisch welzijn

bedreigt kan onderwerp zijn van diagnostiek en behandeling. Dat sluit aan op de toenemende hulpvraag. Deze wordt gefilterd naar een classificatie, die zoals gezegd vaak niet voldoet aan de DSM-criteria. Verlegenheid maakt plaats voor sociale fobie, eenzaamheid voor een autismespectrumstoornis, overspannenheid voor burn-out, geestelijke leegheid en desoriëntatie voor borderline en druk gedrag voor ADHD. Bij elke aandoening past vervolgens een therapie. Waar de verruiming van budget en personeel achterblijft bij de stijging van de hulpvraag, verdringt de behandeling van relatief lichte en overzichtelijke problematiek, de zorg voor ernstige en ingewikkelde problematiek. Dit wordt in de hand gewerkt door de roep om een snel en meetbaar resultaat. Dat is nu eenmaal onmogelijk bij fors ontregelde en chronische patiënten. Juist die vragen een inzet van mensen en middelen die van tevoren niet precies te bepalen is. In juli van dit jaar berichtte NRC dat een GGZ-instelling psychiaters en psychologen de opdracht gaf om langdurige behandelingen te staken ten faveure van korte contracten. Dit is een trend die zichtbaar is in zowel de jeugd-GGZ, die valt onder verantwoordelijkheid van gemeenten, als in de GGZ voor volwassenen, die valt onder de zorgverzekeraars.

Levensbeschouwelijk perspectief

De vraag is nu of we in deze vraag-aanbod spiraal moeten blijven zitten. Het lijkt een ritueel waar maar geen eind aan komt: de GGZ

slaat alarm en de overheid verruimt knarsetandend het budget. Moeten we niet op een andere manier naar de GGZ en mentale gezondheid gaan kijken?

Achter de dagelijkse praktijk in de GGZ schuilt een mensbeeld dat in het debat over de GGZ en mentale gezondheid nauwelijks wordt geëxpliciteerd. In dit mensbeeld is het hoogste doel in het leven om tot maximale individuele ontplooiing te komen. 'Alles eruit halen wat erin zit', is een vaak gehoorde ambitie. Obstakels op weg naar dit doel moeten uit de weg worden geruimd. Pech en tegenslag zijn repareerbare defecten. Onvolkomenheden in je mentale of fysieke gesteldheid moeten onmiddellijk worden aangepakt. Door jezelf of, als dat onvoldoende resultaat oplevert, door *mental coaches*, dokters en psychologen. Zo wordt succes je eigen verdienste en mislukken je eigen schuld.

Critici wijzen erop dat dit mensbeeld naadloos past bij de neoliberale ideologie van de laatste decennia. Het streven naar individuele ontplooiing werd al in de zestiger jaren van de vorige eeuw als het grootste goed gezien. Begrijpelijk als reactie op het knellend paternalisme toentertijd, maar sindsdien zijn we verzeild geraakt in wat later de neoliberale logica is gaan heten. Deze voegde in het laatste decennium van de vorige eeuw aan het paradigma van individuele ontplooiing de elementen van onderling onderscheid en competitie toe.

De bevrijding uit de knellende banden in de jaren zestig en het optimisme en de energie van de jaren negentig hebben ons veel goeds gebracht. Maar het idee dat de maximale individuele ontplooiing het grootste doel in ons leven is, zit ons onderhand behoorlijk in de weg. Het is van een oplossing tot een probleem geworden. Het is in haar absoluteheid een illusie. Het leven is niet volledig maakbaar, pech gaat niet weg, toeval blijft onuitroeibaar, verlies en falen blijven ons achtervolgen, net als ouder worden gepaard blijft gaan met verval en verlies. Dit alles valt niet weg te poetsen door de GGZ of door een *mental coach*. Psychiaters als De Wachter en Denys constateren dat juist door de grote, maar tegelijk onhaalbare ambitie die in dit mensbeeld opgesloten zit veel burgers gefrustreerd en somber raken. We zouden moeten ophouden met zoveel te willen, zeggen zij. We moeten accepteren dat leed bij het leven hoort. Kortom, we moeten weer durven ongelukkig te zijn. Dat is geen falen, het is het leven zelf.

Maar als leed, tegenslag en mislukking niet meer als resultaat van individueel falen worden gezien en we dit alles blijkbaar moeten accepteren als onderdeel van het leven, hoe doen we dat dan? Wat is dan nog de zin van het leven en hoe moeten we zinvol leven? Nadenkend over de *mental crisis* en de tredmolen waarin de GGZ terecht gekomen is, voelt het ideaalbeeld

van de naar een perfect leven strevende individuele mens meer en meer armoedig aan. De gedachte dat de mens deel uitmaakt van een gemeenschap is naar de achtergrond geraakt. De babyboomgeneratie nam afscheid van God en religie, schudde vastomlijnde waarheden van zich af en snakte naar vrijheid. Heeft zij tegelijkertijd niet het nodige laten liggen?

Betekenisvolle orde

Niet geheel toevallig kom ik terecht bij Koen Holtzappel, voorzitter van de Banning Vereniging. Hij schrijft in zijn boek *Houvast*: 'Ieder mens zoekt naar ordening in een chaotische wereld, zoekt naar een huis van betekenis om in te wonen, mensen zoeken naar een plekje voor zichzelf binnen het verband van de wereld die hen omringt en willen hun leven in een betekenisvolle orde zien opgenomen.' De mens is een sociaal wezen, die de zin van het leven ontleent aan de betekenis die hij of zij voor een ander heeft. We hangen naar gemeenschap, naar opgenomen zijn in een groter geheel, waarbinnen we lief en leed kunnen delen. Alleen zo is het onvermijdelijk leed en verdriet te dragen. De Wachter zegt: 'Als ongelukkigheid niet gedeeld wordt, wordt ze ingeslikt en wordt ze een ziekte. We kunnen gezond ongelukkig zijn door te delen.'

Maar is het creëren van die betekenisvolle orde van Koen Holtzappel en die warme microkosmos van De Wachter niet domweg een

individuele opdracht, een extra opgave voor het toch al naar perfectie strevende individu? Zoek je eigen 'zin' in het leven, creëer zelf je eigen gemeenschap. Holtzapffel schrijft hierover: 'Betekenis geven, zin geven aan het leven is nooit een individuele zaak, ik ben als betekenisgever altijd al ondergedompeld in een wereld, cultuur, samenleving die vol is van voorgegeven betekenissen. Zo uniek ben ik niet. Ik heb heel veel gemeen met mijn medemensen. Hoe zij hun leven be-tekenen en vroeger be-tekend hebben helpt én begrenst mij in hoe ik mijn eigen leven be-teken. Hoe zorgen we dat de oude bronnen relevant blijven of weer worden, hoe verbinden we ze met een nieuwe tijd? Die oude bronnen hebben niet de Waarheid in pacht maar wel het nodige te vertellen over leven en samenleven, omgaan met tegenslag in het leven, lijden en rouw. En ook over de verbinding van individu en gemeenschap. Het is niet alleen een individuele, maar ook een maatschappelijk-politieke zoektocht.'

Afhankelijk zijn, ondergedompeld zijn, onderdeel zijn van een groter geheel, begrensd worden, accepteren van het onvermijdelijke: het zijn allemaal begrippen die meer passen bij aanvaarding dan bij eigen regie, meer wijzen naar 'wij', minder naar 'ik'. Toch kunnen we niet terug naar vroeger, waar de voorgegeven betekenissen wel erg knellend en dwingend waren. Hebben we niet twee zielen in onze borst? De vrije, creatieve, zijn eigen weg zoekende ziel én de ziel die zich graag geborgen

weet door en bereid is op te gaan in een groter geheel. Worden wij niet gedefinieerd door zelfbeschikking én overgave?

Ik kom er eerlijk gezegd niet uit, maar wie ben ik als het gaat om dit soort zaken, waar grote geesten zich altijd al het hoofd over gebroken hebben en waarover bibliotheken zijn vol geschreven? Gelukkig geeft Koen Holtzapffel mij weer houvast als hij opmerkt: 'Het antwoord op levensvragen is uiteindelijk niet te vinden in wetenschap, filosofie of levensbeschouwing, hoe interessant de erin gegeven antwoorden ook zijn. Het antwoord, de betekenis is te vinden in het geleefde leven zelf'.

De praktijk van de GGZ

Terug dus naar de praktijk van alledag, terug naar de jongeren die in de coronatijd ongelukkig en dus mentaal ongezond zijn geworden. Vanuit het perspectief van zingeving en levensovertuiging kan worden opgemerkt dat de jonge generatie van grote betekenis is geweest bij het indammen van de epidemie en het beschermen van de ouderen. Terwijl ze zelf het minste risico liep, was het noodgedwongen isolement voor die generatie erg zwaar. Juist in deze levensfase is de behoefte aan contact groot. Is de rest van de samenleving hen daar eigenlijk wel voldoende dankbaar voor? Hebben we voor hen geklapt? Hebben we als gemeenschap wel alles op alles gezet om juist deze generatie met aangepaste regelgeving en faciliteiten te helpen om de epidemie zo goed mogelijk door te komen?

Ik vrees dat we, met het CBS, weer in de modus van ziek en gezond zijn geschoten, van hulpverlening, van diagnoses en behandelingen. We zijn blijkbaar vergeten zin en betekenis te geven aan hun sociale ontberingen. We hebben hun ellende gemedicaliseerd en gepsychologiseerd, hen betiteld als mentaal ziek. En zo dreigt opnieuw de GGZ de zingevingscrisis te absorberen en kunnen we weer alarmbellen verwachten dat men de toegenomen vraag niet aan kan.

Waarmee ik niet wil zeggen dat de GGZ zich uitsluitend moet richten op de 'grande psychiatrie', op de 'waanzin' in de woorden van Denys. Het inroepen van professionele, psychologische hulp is ook een verworvenheid. Het leren begrijpen van onlustgevoelens en het verminderen van mentale desoriëntatie kan mensen veel goed doen. Echter, de eenzijdige gerichtheid op het individu laat de crisis in de GGZ voortbestaan. Zonder vormen van gemeenschap waaraan zin en betekenis kan worden ontleend zal het niet gaan. De 'allenige' (De Wachter) jongere ontbeert steun en verkommert, ook al staat er op elke hoek van de straat een psycholoog.

Het wordt hoog tijd om bij het nadenken over de problemen in de GGZ niet telkens terug te vallen op de systeembouwers, op bedrijfskundigen en economen, maar ook de hulp in te roepen van filosofen en religieuze voorgangers.

BEELDCOLUMN DE VOORLEESEXPRESS

De VoorleesExpress is een organisatie die kinderen tussen de twee en acht jaar met een taalachterstand verbindt aan vrijwilligers die een keer per week komen voorlezen.

Maika Eggink uit Amsterdam-Oost is enthousiast over de VoorleesExpress. 'Vlak voor kerst leerde ik de familie Arun kennen en startte ik het voorleestraject met Ameya, toen vier jaar oud.' In de maanden die volgden leerden ze elkaar steeds beter kennen. Maika ontdekte snel welke boeken Ameya leuk vond. Ze ontwikkelden vaste rituelen. Vaak lasen ze twee boeken per keer, tussendoor deden ze een spelletje, dronken thee en kletsten wat. Ameya was enthousiast en leergierig en ook haar moeder was erg betrokken. Toen brak wereldwijd de coronacrisis uit. Bij elkaar langsgaan werd ineens ingewikkeld. Ameya ging niet meer naar school en binnen korte tijd holde haar Nederlands achteruit. Samen met haar moeder besloot Maika om twee keer in de week online te gaan voorlezen.

De VoorleesExpress wil kinderen aan het lezen krijgen. Daarvoor is toegang tot boeken de eerste vereiste. Of een gemeente of buurt een bibliotheekvestiging heeft, bepaalt het gemeentebestuur. Zo kan het zijn dat de ene gemeente ervoor kiest om in elke buurt een bibliotheekfiliaal te hebben, terwijl de volgende gemeente de cultuurpot liever gebruikt voor een theater.

Het aantal bibliotheken loopt in Nederland al jaren terug. In 2000 waren er 542 openbare bibliotheekorganisaties, in 2020 waren er nog 140. Deels komt dat door samenwerking van eerder zelfstandige vestigingen. Maar er verdwenen ook hele bibliotheken. In 2012 waren er nog 1674 vestigingen, in 2020 waren er nog 1209 over. Grotere vestigingen maakten bovendien plaats voor een halte van de bibliotheekbus of een servicepunt. Ook werden meer bibliotheken geopend in scholen, maar die hebben als nadeel dat ze in de weekenden en vakanties vaak dicht zijn. Voor basisscholen betekent het runnen van een bibliotheek veel extra werk. Werk dat vroeger gedaan werd door professionele bibliothecarissen moet nu gedaan worden door de meesters en juffen van een basisschool.

In Amsterdam stond in de plannen voor 2021 te lezen dat de bibliotheken als gevolg van het coronaherstelplan 1,5 miljoen euro moest inleveren. In de praktijk betekende dit de sluiting van vier kleine filialen, in stadsdelen als Noord, Oost en West. Deze vier kleine bibliotheken staan uitgerend in de wijken waar de VoorleesExpress actief is en waar een goed gevulde boekenkast meestal niet tot de inrichting van het huis behoort. Uiteindelijk zwichtte het college voor de kritiek; met een begrotingstruc werd de bezuiniging op de bibliotheken een paar jaar vooruit geschoven. Op de Zuidas gaat de bouw van een grote nieuwe bibliotheek wel door, uitgerend in een buurt waar z'n openbare voorziening minder noodzakelijk lijkt.

Als kinderen het geluk hebben in een huis vol boeken te wonen, ouders en grootouders hebben die boeken voor hen kopen, dan is een bibliotheek en de VoorleesExpress minder noodzakelijk. Maar ieder kind zou toegang moeten hebben tot boeken, met een bibliotheek die gratis en onder handbereik is. Dit moet centraal geregeld en gefinancierd worden. De openbare bibliotheek zou een openbare voorziening moeten zijn – net zo vanzelfsprekend als de basisschool, de straatverlichting of de politie. Volksverheffing, heette dat ooit.

Tekst: Evelien Polter

Beeld: Paul te Stroete

NAOMI LEEST DE TUINEN VAN BUITENZORG

In *De tuinen van Buitenzorg* beschrijft Jan Brokken de eerste huwelijksjaren van zijn ouders in vooroorlogs Indonesië. Brokken (1949) is een van de meest productieve schrijvers van Nederland – en een van de beste. Zijn nieuwste boek is een postuum eerbetoon aan de levenslustige jonge vrouw die zijn moeder was voor ze domineesvrouw in het Zuid-Hollandse Rhoon werd. Tegelijk is het boek veel meer dan een monument voor haar.

✎ Door Naomi Woltring

Ik had ook heel goed zonder kinderen kunnen leven,” zei de moeder van Jan Brokken tegen haar jongste schoondochter. “Je wordt toch iemand anders met kinderen, je eigenheid gaat verloren, je bijzonderheid verdwijnt, je wordt moeder, en al is iedereen moeder op een andere manier, alle moeders lijken op elkaar.” Als enige van zijn broers en zussen is Brokken

niet in Indië geboren en heeft hij zijn ouders nooit gekend voor ze door de Jappenkampen getekend werden. Brokken probeert in *De tuinen van Buitenzorg* de vrouw die zijn moeder ooit was te leren kennen. De poging is ontroerend en krijgt in de loop van het boek steeds meer reliëf.

In 1935 vertrok Olga Brokken, toen 23 jaar, met haar man Han naar Indonesië. Han had theologie gestudeerd en ging onderzoek doen naar groepsbekeringsen tot het christendom. Olga ondersteunde, met name met vertaalwerk. Ze leerde onder meer Maleis, Makasaars en Boeginees en leverde een belangrijke bijdrage aan woordenboeken die haar docent Anton Cense samenstelde, door tijdens de naailessen die ze aan Makasaarse vrouwen gaf hun huishoudelijke termen te noteren. Ze leerde talen makkelijker dan haar man en fungeerde regelmatig als tolk bij ontmoetingen met lokale

de nadagen van het Nederlands kolonialisme de omgang met religie voor namelijk een kwestie van angst voor opstanden was.

Zoals in zoveel van Brokkens boeken speelt pianomuziek een belangrijke rol. In het aangrijpende *Het huis van de dichter* (2008) stond pianist Joeri Egorov centraal. In het prachtige *Baltische Zielen* (2010) liet hij de lezers kennismaken met de Litouwse componist Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. In zijn nieuwste brengt hij het bij het grote publiek onbekende werk van Leopold Godowsky voor het voetlicht. Godowsky schreef, geïntrigeerd door de klanken van de gamelan, de *Java Suite* voor piano. En passant onttrekt Brokken ook de Duitse, in Bandoeng woonachtige componist Paul Seelig – die Godowsky inspireerde – aan de vergetelheid.

Brokkens moeder waarschuwde hem ooit niet in hun Indische verleden te verdwalen, te waken voor ‘geleende weemoed’ naar een tijd en een land waar hij geen deel aan had. Als het om je eigen ouders gaat, is dat een advies dat vermoedelijk ondoenlijk is om op te volgen. Gelukkig voor zijn lezers heeft Brokken het in de wind geslagen en schetst hij een intiem portret van het jonge stel dat zijn ouders zou worden. Al doende breidt hij de historische, culturele en muzikale horizon van zijn lezers weer wat uit. Wie zelf geen familiegeschiedenis in Indonesië heeft, krijgt inzicht in de pijn die het opgeven van het relatief zorgeloze bestaan daar met zich meebracht. Zo wordt de heimwee naar Indië van oudere generaties invoelbaar. Wie geïnteresseerd is in de politiek van de zending, weet zijn kennis ook verrijkt. En wie van pianomuziek uit de twintigste eeuw houdt, heeft weer wat nieuws om naar te luisteren – of haar vingers op te breken.

Jan Brokken,
De tuinen van Buitenzorg (2021).

religieuze leiders. Hoe meer ze leerde over lokale religies en lokale varianten van de islam, hoe onbegrijpelijk ze zending en kerstening eigenlijk ging vinden.

Aan de hand van de brieven die zijn moeder aan haar zus schreef, neemt Brokken de lezer mee op reis door Indië en Indonesië. Hij leert hen over het ruisen van palmen dat klinkt als harken, over grootschalige bekeringsen tot het christendom en de vrees van kerk en koloniaal bestuur voor de politieke macht van leiders van dergelijke bekeringsen. Brokken geeft een interessant inkijkje in de denkwereld van vooroorlogse progressieve theologen en laat zien hoe ook in

JAN BROKKEN
De tuinen van
Buitenzorg

atlas contact

KLASSE MOET TERUG, MAAR MET WIE?

Wie denkt dat klasse er niet toe doet, heeft niet goed opgelet. Klasse is terug van (nooit) weggeweest, betogen Ron Meyer en Claire Ainsley beiden in hun eigen boek. Toch verschillen de twee boeken sterk van elkaar. Meyer eist eerherstel voor 'zijn' klasse van de hardwerkende traditionele arbeidersklasse: de onmisbaren die tijdens de coronacrisis doorwerkten. Ainsley zoekt naar nieuwe groepen. Want wie een nieuwe klassenstrijd wil aangaan, heeft massa nodig.

✂ Door Twan van Lieshout

'Klasse is overal, behalve op tv, in de kranten of aan de talkshowtafels. En evenmin in de politiek. (...) Ik onderzoek hoe vaak klasse voorbijkomt als thema in de talkshows in de maand voor de verkiezingen. Ik had overigens ook drie maanden of een jaar vooraf kunnen bekijken, dat had voor de conclusie weinig verschil gemaakt. Voor de zekerheid heb ik het meest existentiële element van de botsing der klassen geturfd: hoe vaak wordt er gesproken over het schandaal dat wij in Zeswegen, Woensel en Oosterparkwijk zes jaar eerder doodgaan? Het resultaat? Nul keer.'

Aldus oud SP-voorzitter en vakbondsmen Ron Meyer in *De onmisbaren*, dat ook werkelijk een ode is aan zijn eigen sociale klasse, zoals de ondertitel luidt. Het is in alle opzichten een verfrissend boek. Niet in de laatste plaats omdat er geen woord Spaans bij is. Geen managementtaal of analytisch jargon. In pijnlijke voorbeelden laat Meyer zien waar de schoen wringt. Hij vindt dat de klasse waartoe hij behoort, de mensen die het niet breed hebben maar wel het harde en zware werk

doen, uitgekotst en vernederd wordt. En hij laat dit weten ook. De kracht van het boek zit in de persoonlijke verhalen van Rons familie en omgeving, en een steeds groter gedeelte van de samenleving die de problemen van de onmisbaren toch vooral aan deze onmisbaren zelf wijt. Immers, als ze harder hadden gestudeerd, slimmere keuzes hadden gemaakt, dan zouden ze toch niet in de ellende zitten? Het is dezelfde zweem die ook jarenlang rond de mensen hing die getroffen werden in de toeslagenaffaire. Meyer maakt met harde woorden duidelijk dat hij het neerkijken op gewone, hardwerkende mensen meer dan beu is. Ze zitten in flexbanen, hun lonen stijgen amper terwijl publieke voorzieningen in de wijk versralen en de vaste lasten oplopen. Maar tijdens corona houdt deze groep mensen Nederland wel draaiend. Flexcontracters worden eruit gegooid of werken onbeschermd door, en de hoge middenklasse met hun kantoorbanen werkt zonder enig probleem thuis verder. Ondertussen lijkt het alsof een groot deel van Nederland doet alsof die kloof niet bestaat, alsof er geen ongelijkheid is. Alsof mensen uit armere delen van Nederland inderdaad niet gemiddeld zes jaar eerder doodgaan dan de gemiddelde bewoner van de belendende, betere wijk. En vooral alsof dit niet op de politieke agenda hoeft te staan, omdat het zou leiden tot een andere, eerlijkere verdeling.

Maar goed, na een aantal van dit soort rake klappen, soms ook niet gespeend van een beetje gemakzuchtig zwart-witdenken (mensen met namen als Thierry en Sigrid horen op voorhand bij 'de kwaden', mensen met namen als Sita horen bij 'de onzen'), roept het boek van Ron Meyer wel de vraag op wat nu de oplossing is. Niet geheel onverwacht komt de vakbondsmen uit bij 'weerstand bieden', en 'het organiseren van een gemeenschap die zich bewust is van haar belangen en ideeën'. Op de werkvloer nog steeds mogelijk, zeker als werkgevers er een potje van maken. Maar op politiek vlak

lijkt het moeilijker dan ooit, getuige de laatste waardeloze verkiezingsuitslag van links als geheel. Geen enkele linkse partij uitgezonderd (dus ook de SP niet). Hoe valt de klasse van Meyer weer op het bord te zetten? Ze is getalsmatig misschien kleiner dan ooit. Ingewikkelder nog: veel mensen identificeren zich er niet langer mee. Dat dilemma beschrijft Ron Meyer zelf ook, wanneer hij als een van de eersten in zijn omgeving wél naar de universiteit gaat, en ziet dat er via zijn universitaire 'toegangskaart' een ander leven lonkt. Meyer zelf kiest uiteindelijk voor zijn eigen klasse, maar grote groepen mensen zijn natuurlijk blij dat ze zichzelf opwerken tot de (hogere) middenklasse. Voorbij het sappelen, voorbij de klassenstrijd. En, ook al is het vaak een illusie, nog op eigen kracht ook! En wie toch al uit een relatief vermogend gezin kwam, kan zich weinig bij armoede voorstellen. Meyer, en andere linkse leiders met hem, mogen misschien sociologisch en macro-economisch gelijk hebben, voor de individuele kiezer die het relatief goed gaat is klasse ontegenzeggelijk een woord van het verleden. Zaterdagochtend canvassen in SP-jassen gaat dat niet keren. Dus wat dan wel? Misschien is Meyers boek een mooi startschot voor het kantelen van het debat, maar er zal meer moeten gebeuren.

Nieuwe arbeidsklasse

Wie echt iets aan het lot van deze onmisbaren wil doen, zal ze (zoals Meyer ook schrijft) politiek moeten organiseren en de agenda laten bepalen. Maar dan moet deze groep niet beperkt blijven tot de toch wat kleine habitat van Meyer. Want om een grote coalitie te bouwen, moet verder gereikt worden dan de eigen nestgeur. Daarom zijn alle initiatieven interessant die pogen de electorale vijver groter te maken. Eén daarvan is het boek *The new working class. How to win hearts, minds and votes*. Het is geschreven door Claire Ainsley, oud-denktankdirectrice met een achtergrond in de Engelse vakbeweging, die nu op een interessante

stoel zit omdat ze onder Keir Starmer het nieuwe Labour-beleid mede mag vormgeven. Ze haalt hierbij oud-premier Tony Blair aan, die ooit stelde: *Society has changed, and we have not changed sufficiently with it*. Een les die geldt voor geheel Europees links. Niet voor niets voerde Lodewijk Asscher het boek van Ainsley als inspiratiebron op in zijn *Opstaan in het Lloyd Hotel*.

Het doel van Ainsley is om een nieuwe arbeidsklasse te detecteren, eentje die getalsmatig groot genoeg is om het verschil te kunnen maken. Ze richt zich, naast progressief denkende middenklassers, daarom niet alleen op de oude arbeidersklasse, maar op de precare onderkant van de arbeidsmarkt én allerlei ‘nieuwe’ groepen, die zij

de ‘opkomende groep dienstenwerkers’ noemt. Omdat de arbeiders en precare werkers altijd al de klassieke achterban vormden van partijen als de SP en de PvdA, is met name die nieuwe groep dienstenwerkers interessant. In hoeverre is deze nu echt nieuw? Ainsley beschrijft deze groep als werknemers, met name vrouwen, bovengemiddeld met migratieachtergrond, opvallend vaak werkzaam in de nieuwe dienstindustrie met veelal flexibele banen die eigenlijk niet stabiele middenklasse banen genoemd kunnen worden. Middelbaar, maar niet universitair opgeleid, vaak werkend in deeltijd. Soms vrijwillig zelfstandige, soms gedwongen. Soms vastzittend in gebroken diensten, soms daarvoor gekozen omwille van het combineren van zorg en werk.

Volgens Ainsley zou de combinatie van deze groep met de meer traditionele achterban van de sociaaldemocratie en vakbond een nieuwe arbeidsklasse kunnen vormen die getalsmatig wél sociaal beleid kan afdwingen.

De volgende stap is hoe dat het beste kan. Volgens Ainsley door simpelweg te kijken wat deze groep belangrijk vindt. Niet zozeer op de Labour-methode uit de tijd van Blair, waar elke beslissing door opiniepeilers doodgecheckt werd, maar door te kijken welke waarden deze grote groep deelt en belangrijk vindt. Nu kun je natuurlijk betogen dat je dan automatisch uitkomt bij sociaaldemocratische waarden en ideeën. Tegelijkertijd zien we in de laatste verkiezingsuitslagen dat links

De 'Nachtwacht der Onmisbaren' werd onthuld op de Dag van de Onmisbaren als ode aan 3.5 miljoen Nederlanders in cruciale beroepen

Foto Sander Veneman, in samenwerking met FNV.

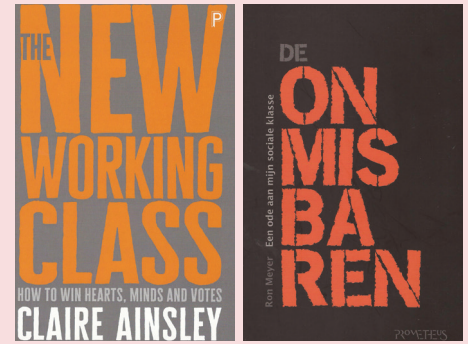
nog nooit zo weinig steun heeft gekregen als nu. Dat komt volgens Ainsley omdat de waarden die mensen zelf belangrijk vinden niet vanzelfsprekend worden uitgedragen, omdat politici te veel vanuit hun eigen individuele perspectief en vooral ideologie spreken: 'Een vurige speech over al het kwaad van privatisering mag misschien op veel applaus op het sociaaldemocratische partijcongres rekenen, normale stemmers maken zich niet zo druk als actieve partijleden over hoe publieke dienstverlening tot stand komt.' Concreter gesteld: partijen zouden er volgens Ainsley goed aan doen om te bewegen naar de morele waarden van de kiezer, in plaats van te verwachten dat de kiezer zich zal aanpassen aan standpunten van de partij.

Vier waarden

En wat zijn dan die gepeilde waarden van de kiezers binnen de nieuwe arbeidsklasse? Volgens Ainsley zijn dat er vier: familie, eerlijkheid ('fairness'), hard werken en fatsoen ('decency'). Ergens klinkt er een echo uit het PvdA-project Van Waarde ('goed werk', 'bestaanszekerheid'), tegelijkertijd herbergen een aantal van deze waarden meer conservatisme en trots dan de Van-Waarde-waarden en de gemiddelde PvdA-taal. Het zijn waarden en bijbehorende ideeën die je juist eerder in het boek van Ron Meyer tegenkomt. Het zijn termen die je zelfs bij het CDA (familie) en de VVD (hard werken) tegenkomt (maar waarnaar meestal niet gehandeld wordt, althans, niet in het belang van de nieuwe arbeidersklasse). Het kunnen soms ook waarden zijn waar de sociaaldemocratie niet op zit te wachten, zoals gesloten nationalisme en een sceptische houding ten opzichte van immigranten en buitenstaanders.

De vier waarden die Ainsley vindt, werkt ze vervolgens uit in politieke voorstellen. De waarde 'hard werken' leidt tot voorstellen op het gebied van training en onderwijs, betaald door werkgevers. De waarde 'fatsoen' tot degelijke volkshuisvesting. Interessant genoeg valt onder 'eerlijkheid' niet alleen vaste contracten, maar ook het garanderen van betaalbare energieprijzen (!) en een wat vaag blijvend puntensysteem voor migranten waarbij kansarme migranten geweerd lijken te worden. Vier zaken vallen op aan de reeks vrij concrete maatregelen. Er zitten allereerst uiteraard een aantal bekende, weinig originele, maar wel terechte voorstellen tussen als het recht op goede zorg, de verhoging van het minimumloon en een focus op wat in vakbondstermen ('gewoon) goed werk' heet (vaste contracten, hoge lonen, goede arbeidsomstandigheden, inspraak in arbeidstijden en het combineren van zorg en werk). Ten tweede worden conservatief klinkende begrippen (fatsoen, familie) verbonden aan progressieve politiek: wél inkomensondersteuning voor arme families met kinderen, maar geen belastingpremie op het sluiten van een huwelijk. Als derde kun je betogen dat deze conservatief aandoende waarden ook anders ingevuld hadden kunnen worden en het dus maar de vraag is of de gepeilde burgers willen eindigen met de Labouragenda. Want Ainsley is wat ambivalent op dit soort punten: wel begrip voor de teleurgestelde Brexitstemmer, maar echt beleid – liever niet. Als laatste valt op dat veel identiteitsvoorstellen verdwenen zijn. Ainsley lijkt tussen de regels door te pleiten voor een meer vakbondsachtige, of zo je wilt, een soort klasse-benadering: kijk waar gedeelde economische belangen liggen, en bouw daarmee een basis op, die tegelijkertijd kan dienen om racisme en seksisme uit te bannen.

Ainsley schetst zodoende een aardig perspectief dat Labour, maar misschien ook andere Europese

Ron Meyer, De onmisbaren. Een ode aan mijn sociale klasse (2021) en Claire Ainsley, The New Working Class. How to Win Harts, Minds and Votes (2018)

sociaaldemocraten, een bredere basis kan bieden. Tegelijkertijd blijft de twijfel knagen. Want is dit niet een zelfde soort agenda die de PvdA met haar nadruk op (bestaans)zekerheid nu al een paar jaar uitdraagt? Want terwijl de PvdA bij de afgelopen Kamerverkiezingen weer onverminderd bovengemiddeld scoorde onder kosmopolitisch ingestelde hoger opgeleiden, was die nieuwe, bredere achterban nog vrijwel afwezig. Of moet er toch een zekere mate van doorvoelde geloofwaardigheid zijn, van werkelijke representatie, waarbij de personen die deze waarden uitdragen uit de nieuwe arbeidsklasse zelf voortkomen in plaats van dat het blijft bij slogans die worden uitgedragen door academici uit de hoge middenklasse? Geleend prestige of flirten met een familieachtergrond van 'de dochter van de melkboer' is dan niet voldoende. Veel mensen kunnen zich slecht identificeren met zondagskinderen. Echte geloofwaardigheid hangt ook samen met het echt iets doorleefd hebben, met werkelijk risico hebben gelopen, met strijd – voor de anderen maar ook voor jezelf. Moeten er niet simpelweg meer Ron Meyers de sociaaldemocratie komen versterken, voordat nieuwe of verloren oude groepen weer aan boord komen?

Twan van Lieshout won in 2018 de Banning Prijs en is redacteur van Tijd en Taak.

SOCIAAL- DEMOCRATIE ALS OPDRACHT

De meest schokkende, historische en verstrekkende wereldwijde gebeurtenis tijdens mijn leven was voor mij de aanslagen in de VS, op 11 september 2001. De uitspraak van Bush die erop volgde had verstrekkende gevolgen: Either you are with us, or you are with the terrorists. Op 11 september 2001 is de wereld veranderd, ook voor mij.

Bas Torenvliet

Op tienjarige leeftijd maakten de aanslagen en de gevolgen daarvan al grote indruk. Jaren later blijft de vraag wiens leven meer waard is, wie het beschermen waard is, wat medeleven en vrijheid van meningsuiting betekent, maar ook machtspolitiek en verbeeldingsvermogen. Ook heeft 9/11 laten zien waar identiteitspolitiek toe in staat is en hoe vernietigend oorlog is.

De Verenigde Staten zijn in een deplorabele staat geraakt. Ze hebben zichzelf gesloopt door zich te verliezen in groepsdenken en haat. Onder Trump ging het hard, met de bestorming van het Capitool als voorlopig dieptepunt. Hoewel ik ongelooflijk blij ben met de overwinning van Joe Biden, heb ik nog niet het vertrouwen dat het daar allemaal goedkomt. In combinatie met een zelfbewust, krachtig en economisch superieur China is de wereld in korte tijd een enge plek aan het worden. De vs zijn echter het enige land waar ik van geloof dat het weer op kan staan. Niet omdat Biden het eeuwige leven heeft, maar door de kracht van kleine groepen mensen, die opstaan en hun stem laten horen.

Die verbinding zoeken en zich organiseren. Inspirerend zijn die beelden. Black Lives Matter heeft zijn kracht in gedeelde woede over etnische ongelijkheid en achterstelling van en geweld tegen grote groepen burgers op basis van kleur.

Het is eigenlijk gek dat we ons zo op de VS richten. Wat mij betreft hebben we het in Europa beter voor elkaar. Niet qua wereldmacht, leger of economie. Wel wat betreft levensstandaard en menselijke waardigheid. Europa moet zelfbewust zijn. Wij herbergen een prachtige (filosofische) geschiedenis en rijke cultuur. Er is vooruitgang geboekt en vrijheid wordt door zoveel mensen gedeeld. Laten we echter niet naïef zijn: Europa moet zijn eigen standaarden (vrijheid, welvaart en vrede voor iedereen) naleven en doet dat nu onvoldoende. Onze welvaart is voor een belangrijk deel gebaseerd op roofzucht en uitbuiting. Van de eigen arbeidersbevolking en mensen ver weg. Onze vrede is in naam gebaseerd op mensenrechten, maar die gelden niet voor mensen die vluchten voor armoede of oorlog, die stuiten op hekken die steeds hoger worden. Onze manier van leven stelt de toekomst van de hele planeet in de waagschaal. Dat betekent niet dat we Europa moeten breken, maar dat we samen moeten waarmaken wat we elkaar al meer dan vijfenzeventig jaar beloven. De sociaaldemocratie biedt voor mij de juiste aanknopingspunten.

Eigen verhaal

Bouwen waaraan dan, is de vraag die ik vaak krijg. Of: Waarom ben je eigenlijk politiek actief? Terechte, maar moeilijk te beantwoorden vragen, omdat de sociaaldemocratie niet enkel uit kennis volgt, maar juist zijn oorsprong vindt in een gevoel. Ik ga een poging doen dit kort onder woorden te brengen, maar nog belangrijker vind ik

met elkaar daarover van gedachten te wisselen. Uitwisseling brengt gedachten verder en mede door de coronacrisis heeft het daaraan ontbroken in de Partij van de Arbeid afgelopen tijd. Kom die appgroepen uit en ga het gesprek aan. Durf elkaar een podium te geven. Organiseer symposia. Niemand kan in haar of zijn eentje alles weten. Daar komt bij dat voor de gehele politiek geldt dat ervaring even belangrijk is als kennis. Dat geeft ook direct de waarde aan van onze wens om een zo diverse mogelijke club in onze volksvertegenwoordiging te hebben. Niet je (uiterlijke) kenmerken zijn doorslaggevend, wel ervaring en jouw eigen verhaal. Die worden helaas nog altijd gevormd door opleiding, klasse, maar ook kleur en afkomst.

Wat mij betreft is het woord sociaaldemocratie zo krachtig, omdat het de belangrijkste politieke begrippen samenbrengt. Het is een economische én politieke strijd. Sociaal is omkijken naar de ander. Wat zijn haar behoeften? Wat heb jij nodig om te worden wie je bent? Democratie wordt vaak verkeerd, verengd of te abstract bekeken. Democratische besluitvorming betekent dat iedereen mee mag en kan doen. Dat iedereen ertoe doet binnen de rechtsstaat. Het wordt ook te formalistisch benaderd. Democratie gaat niet over regels alleen. Gelijke kansen (eerder verheffing) wordt te vaak begrepen als een meritocratisch ideaal. Maar wat als je een grote achterstand hebt, door omstandigheden, of door (gebrek aan) waardering van het systeem zoals we het ingericht hebben? Dat betekent, zoals Marjolein Moorman nooit vergeet te zeggen: 'Ongelijk investeren om te komen tot gelijk kansen'. En ook als het gaat om verdiensten, vind ik dat ieders bijdrage ertoe doet. Dat moet ook worden beloofd. Ieder mens is de moeite waard om in te investeren.

Sociaaldemocratie betekent tegelijkertijd bevordering van vrijheid van het individu. Zeggen wat je wilt is en blijft een progressieve gedachte. Je mag een onderneming starten of van je geloof vallen. Je mag een andere mening dan een partijgenoot hebben. Dit gegeven maakt dat sociaaldemocratie niets met communisme, de Sovjet-Unie of het China van nu te maken heeft. Het staatskapitalisme, surveillance van de massa en vervolging van minderheden in deze totalitaire dictatuur staan diametraal tegenover onze idealen. De sociaaldemocratische strijd is per definitie een internationale strijd.

Sociaaldemocratie is het tegenovergestelde van identiteitspolitiek; het gaat om individuele menselijke waardigheid, waarin een individueel mens nooit tot een groep, geslacht, etniciteit of geloof kan worden gereduceerd. Je moet zelf invulling kunnen geven aan je mening, je opvattingen, je werk en je leven. Dit onderscheidt sociaaldemocratie van een politieke partij als Denk. Echter, je kunt je alleen ontwikkelen als je een basis aan onderwijs hebt gevolgd en niet onzeker bent over je inkomen of woonsituatie door bijvoorbeeld een tijdelijk (huur)contract. Dat onderscheidt de PvdA van andere progressieve, meer meritocratische en vooral marktgerichte partijen, zoals D66. Durf de sterkste schouwers de zwaarste lasten te laten dragen. Durf een grens te stellen de revenuen van succes de hoeveelheid geld die ouders onbelast aan hun kinderen kunnen mogen schenken. Sociaaldemocratie is de vrijheid om jezelf te ontwikkelen, maar ook de kans aan een ander te geven zichzelf te ontwikkelen.

Als iedereen de kans heeft, als iedereen mee mag doen, kunnen we met elkaar grootse dingen doen. Binnen de huidige marktkrachten

De aanslagen op het WTC in New York op 11 september 2001
foto: Wikimedia Commons.

winnen echter de mensen die al voor staan in het leven. De staat is oppermachtig, wantrouwt diegenen die van haar afhankelijk zijn en stelt de elite vrij van belastingen. Dat is oneerlijk, maar dat betekent niet dat we de staat moeten afbreken, omdat de democratische staat het enige is dat deze ongelijkheid kan beteugelen. Daarnaast moeten we het gevoel van, maar ook de permanente staat van, onveiligheid waarin de mens verkeert niet onderschatten: het leven is kwetsbaar. Mensen vinden veiligheid in de groep en soms ook in een sterke leider. Echter, ook veiligheid kan enkel bestaan bij solidariteit en samenleven; wat dat betekent voor zelfontplooiing en individuele vrijheid maakt de coronacrisis, met lockdowns en vaccinaties, duidelijker dan ooit. Het doel (van de staat, zoals Spinoza zo mooi zegt) is vrijheid van allen om zich te

ontwikkelen: uitgaan van potentie en de originele blik, en dat waarden. Mensen die met kinderen, ouderen, gehandicapten of andere 'kwetsbaren' werken, snappen denk ik nog veel beter wat ik bedoel. Groter denken, maar kleiner doen in de woorden van Herman Tjeenk Willink. Als sociaaldemocraten zijn we ook altijd realistisch in wat wel en niet mogelijk is. Zien we vooruitgang in kleine stapjes, al moet het altijd beter. En maken we ook fouten: de participatiesamenleving is niet afdwingbaar met bezuinigingen. We verliezen elkaar en onze menselijkheid als de (publieke en private) financiën leidend zijn. En diegenen die (al) het minste hebben, raakt dat het hardste.

Links doen

Links-progressieven moeten echter niet vergeten te beginnen! Soms heb ik het gevoel dat je pas links bent

als je bepaalde manifesten ondertekent. Of heel hard schreeuwt dat je linkser of progressiever bent dan een ander. Ik denk dat *links* doen wordt onderschat. Links is wat mij betreft op een pont staan met een bos rozen. Samen iets voor elkaar krijgen. Is mensen de kans geven zichzelf te ontwikkelen. Meedoen, rotklusjes uitvoeren en het geluk in kleine dingen vinden. Links is strijdend ten onder gaan en toch weer bovenkomen. In geouwehoer kun je tenslotte niet wonen. Wim Kok heeft meer gedaan voor zijn mensen dan velen van zijn critici.

Ook tegen die mensen die zeggen dat het allemaal niet uit heeft gemaakt of dat ze het niet gezien hebben, zou ik willen zeggen: Kom, help mee! We hebben je hard nodig. Denk radicaal, maar wees redelijk. Polarisatie zoals uitgeoefend door Joop den Uyl juich ik daarom toe. Maar polarisatie zoals bewust afstand creëren tussen mensen en vervallen in schreeuwerig of zelfs gewelddadig gedrag brengt ons geenszins dichterbij een sociale democratie en moeten wij afwijken. Dat zijn de smalle marges van de politiek. Neem mensen mee en werk met elkaar samen. De samenwerking met GroenLinks is geen doel op zich, zoals geen enkele partij een doel op zich is. Als we met gelijkgestemden samenwerken, kan de sociaaldemocratische traditie toch nooit in gevaar zijn?

Want wat zijn wij uiteindelijk? Wij zijn een groep mensen met hart voor de zaak. Wij zijn een club mensen met sociaaldemocratische idealen die deze in de praktijk willen brengen. Dat met elkaar delen tijdens een barbecue is net zo belangrijk als een vurige discussieavond. Vrijwilligerswerk in de buurt kan zeker zoveel voor mensen betekenen als het lidmaatschap van de gemeenteraad of een afdelingsbestuur. Een van de voorrechten die

ik de afgelopen jaren, als actief PvdA-er, binnen en met deze partij heb mogen ervaren: met zoveel mensen kennismaken. Zoveel mooie mensen spreken. Met zoveel mooie mensen ervaringen delen en opdoen, tijdens barbecues, discussieavonden en vrijwilligerswerk.

Alleen zo kunnen we als sociaaldemocraten mensen vertegenwoordigen in onze representatieve democratie. We kunnen niet elk individu afzonderlijk vertegenwoordigen, maar wel groepen met verschillende ervaringen. Als de fractie groot genoeg is, moet iedereen zich kunnen herkennen in onze volksvertegenwoordigers. We hebben namelijk allemaal verschillende ervaringen. Jongeren weten hoe het is om nu op te groeien. We moeten hen niet negeren of zeggen: Groei eerst maar eens op. We moeten hen actief bij de politiek betrekken. Je merkt ook dat opleiding dan opeens relevanter is. Het gaat om vertrouwen in elkaar en waardering voor elkaar. Het is iets waaraan we moeten werken en dat geldt niet alleen voor ons: meer praktisch geschoolden die actief zijn, kan nooit ten koste gaan van kwaliteit. Als er een groep kan bouwen, zijn zij het wel.

De belofte

Leiders als de Obama's kunnen ons inspireren. Maar we moeten het zelf, met elkaar doen. Zodat de toekomst niet afhangt van oude witte mannen in de vs of de Tweede Kamer. Te vaak gaat het daar over kinderachtige spelletjes van volwassen mensen met een grote verantwoordelijkheid. Niemand durft echter (grote) ideeën te formuleren of een (klein) stapje naar de ander te zetten. Het gaat er juist om (meer) aandacht te hebben voor het gezamenlijk duiden van problemen en de mensen die ermee te maken hebben daarbij te betrekken. Hoor hen en niet steeds jezelf.

Verschillen wij werkelijk van de pvv-stemmer, de Partij voor de Dieren, BBB of BIJ1? Verschillen zij onderling zoveel? Steeds meer mensen verliezen het vertrouwen in de democratische rechtsstaat, omdat deze (voor hen) niet levert. En hoewel het natuurlijk altijd de schuld van de PvdA is, lijkt er ook (en zelfs bij onze grootste critici) een onmisbaarheid, een verlangen of vertrouwen in hun commentaar te schuilen: als het niet van ons komt, zal het er niet zijn.

We moeten de toekomst, *hope and change*, samen, met elkaar, vormgeven. Bestaanszekerheid is een essentiële voorwaarde, maar dat moeten we wel uitbouwen. Zodat het niet alleen beschermt, maar ook uitdaagt, meeneemt en inspireert. Het is niet het gelijk van sociaaldemocratie, maar de belofte die aantrekkelijk was. En voor mij nog steeds is. Samen vooruitgang vormgeven, een collectief zijn dat met elkaar deelt. Niet te vaag, niet te abstract, niet te onmogelijk. Stel een doel, geloof erin en organiseer je.

De wereld is best simpel, dat is iets wat identiteitspolitiek ons geleerd heeft. Dat is wat Osama Bin Laden en George W. Bush ons geleerd hebben. Je kunt snel verwijderd raken van elkaar en dan is het aan de Trumps en Taliban van deze wereld. Nederland is ontzettend veelzijdig. Laten we dat ook zo houden en elkaar niet uit elkaar laten spelen door zij die over kenmerken of groepen willen praten. Laten we samen bouwen aan een fundament waarop we allemaal kunnen floreren. Met open vizier, met plezier. Zeker in deze onzekere tijden. *Yes, we can. Wir schaffen das. Whatever it takes.*

Bas Torenvliet is politicoloog en lid van de Partij van de Arbeid. Tot november 2020 was hij jarenlang actief voor de afdeling Amsterdam.

HET EINDE VAN LE DÉBAT HET EINDE VAN DE FRANSE LINKSE INTELLECTUEEL?

In augustus 2020 kondigde het Franse intellectuele tijdschrift *Le débat* aan dat het jubileumnummer voor de veertigste verjaardag tevens het laatste nummer zou zijn. Na veertig jaar, aldus hoofdredacteur Pierre Nora, was er een ‘decalage’ (gat) ontstaan tussen het tijdschrift en het lezerspubliek. Het einde van *Le débat* volgde een jaar nadat de prestigieuze uitgever Gallimard had besloten ook het nog door Sartre opgerichte *Les temps modernes* te beëindigen.

✂ Door Camille Creighton

Met het opheffen van *Le débat* en *Les temps modernes* verdwenen in korte tijd twee van de voornaamste, algemeen-intellectuele tijdschriften van Frankrijk, het traditionele publicatiekanaal van de figuur die zo typisch lijkt te zijn voor het Franse intellectuele leven dat hij ook gewoon als ‘de Franse intellectueel’ wordt aangeduid. De vraag die rijst is of die Franse intellectueel als figuur het verdwijnen van deze tijdschriften zal overleven. En op welke manier of in welke gedaante dan? Omdat deze intellectueel meestal links was, of zichzelf althans zo beschouwde, of op zijn minst geacht werd dat te zijn omdat hij (soms zij) anders toch eigenlijk niet aan het archetypen van de Franse intellectueel voldeed, dringt de vraag zich op wat het einde van *Le débat* betekent voor links Frankrijk en voor het linkse denken in het algemeen. Past dat denken en het medium waarvan het zich bedient nog bij de huidige tijd? Of was dit iets van de tweede helft van de twintigste eeuw? *Le débat* werd in 1980 opgericht door

de historicus en uitgever Pierre Nora en de politiek filosoof Marcel Gauchet als tegenwicht tegen het militant linkse geluid van Sartre en andere communistische *fellow travellers* dat domineerde in bladen als *Les temps modernes*. De insteek was om het partijpolitieke te overstijgen, maar ondertussen trouw te blijven aan het universalistische republikenisme dat links Frankrijk al sinds de Dreyfusaffaire in de late negentiende eeuw kenmerkte. De oprichting van *Le débat* was daarmee een signaal dat de intellectueel voortaan niet meer noodzakelijkerwijze ‘geëngageerd’ hoefde te zijn – waarbij ‘geëngageerd’ tot dan toe vrijwel altijd begrepen werd als uitgesproken links, socialistisch of communistisch en in elk geval niet liberaal. *Le débat*, hoewel het zich afficheerde als ‘links’, hoorde thuis in een periode van toenemende liberalisme en individualisme, wat soms overigens niet méér betekende dan een houding van bedachtzaamheid versus het militantisme van de decennia daarvoor.

Diepgravende stukken

Ondertussen bleef er vooral veel hetzelfde: intellectuelen voerden hun debatten in tijdschriftartikelen van soms meerdere duizenden woorden. Wilde je meetellen in het *Quartier latin*, dan werd je geacht kennis te nemen van die bladen. In verdunde versie sijpelde de inhoud door naar de opiniepagina’s van de grote kranten, opinieweekbladen en soms naar de meer serieuze talkshows op radio en televisie. Op die manier voedde het intellectuele en academische debat de publieke discussie over van alles en nog wat en informeerde het ook de politiek.

Pierre Nora, vooraanstaand historicus en hoofdredacteur van tijdschrift *Le Débat* (foto: Wikimedia Commons).

In zijn slotwoord bij het laatste nummer van *Le débat* stelde Nora vast dat precies dat in de afgelopen veertig jaar langzaam maar onherroepelijk veranderde. Enerzijds heeft de opkomst van het internet ervoor gezorgd dat lezers liever hier en daar een stukje van een scherm lezen en dat daarmee de redactionele eenheid van het tijdschrift aan belang heeft ingeboet. Anderzijds is, aldus Nora, de belangstelling voor diepgravende stukken verdwenen en het publieke debat in de massamedia uitgedoofd tot een verzameling oneliners. En overgenomen door de echokamers van de sociale media, had hij kunnen aanvullen.

Met die diagnose heeft Nora natuurlijk geen ongelijk. Anderzijds klinken dit soort bespiegelingen uit de pen van Nora (89) en zijn kompaan Gauchet (75) toch enigszins als de zwanenzang van een voorbijge-generatie. Nora en Gauchet hebben het redacteurschap van *Le débat* nooit willen overdragen en ook *Les temps modernes* werd in de laatste jaren geleid door een man die tot de intellectuele gerontocratie behoorde: de in 2018 op 92-jarige leeftijd overleden filmmaker Claude Lanzmann. Met gevoel voor historische gewichtigheid stelt Nora dat met het verdwijnen van *Le débat* een einde komt aan de Franse traditie van intellectuele tijdschriften. Maar hij verzuimt te vermelden dat het in 2002 door de (inmiddels overigens ook al 73-jarige) politiek filosoof, historicus en voormalig medewerker van *Le débat* Pierre Rosanvallon opgerichte internettijdschrift *La vie des idées* wél bloeit.

Behalve de fora voor intellectueel en publiek debat is de politieke context veranderd. Al sinds een jaar of dertig is, ook in Frankrijk, de identiteitspolitiek in opmars, met het bijbehorende denken in groepsidentiteiten en de eis tot erkenning van culturele andersheid. Een fenomeen dat sommigen, zoals Gauchet, beschouwen als een Amerikaans importproduct dat leidt tot een groepsdenken met schadelijke gevolgen voor het universalisme dat de Franse republiek schraagt. Het gevolg is dat wat in 1980 'links' was nu vaak niet meer als zodanig begrepen wordt. Er is iets ter linkerzijde naast

gekomen, dat zich nadrukkelijk roert en dat niet meer het zwijgen is op te leggen, of het nu import is of niet. En omgekeerd is in reactie daarop het republikeinse universalisme steeds meer een argument van politiek rechts geworden, om politieke eisen van groepen migranten en anderen die niet aan de maatschappelijke normen voldoen te verwerpen.

Relevantie van het denken

Wat daarbij natuurlijk niet helpt is dat de vertegenwoordigers van dat republikeinse universalisme (of ze zichzelf nu links of rechts noemen) in meerderheid witte mannen zijn die ondanks dat ze de pensioengerechtigde leeftijd vaak ver voorbij zijn, gevestigde posities in academische of publieke instellingen bekleden. Terwijl de vertegenwoordigers van het andere standpunt van zeer diverse pluimage zijn, maar in elk geval een stuk jonger en vaak minder gevestigd. Met andere woorden, door de veranderende ideologische context is dat wat *Le débat* verdedigde van een progressieve in een conservatieve positie veranderd. Wat in 1980 als 'links' gold, is dat nu niet meer zonder meer.

Niet meer zonder meer, schrijf ik. Want hoewel iemand als Gauchet in de afgelopen jaren inderdaad meer dan eens ondubbelzinnig bekrompen, anti-emanipatoire en uitermate conservatieve uitspraken heeft gedaan, is er nog wel degelijk een zaak te maken voor een universalistische invulling van het linkse denken en zijn er inderdaad problemen met de identiteitspolitiek en het groepsdenken dat onder het mom van diversiteit gepromoot wordt.

Daarmee legt de kwestie rondom *Le débat* ook iets bloot dat voor de Nederlandse situatie relevant is. De tegenstelling tussen een links dat vooral streeft naar gelijkheid, emancipatie en verheffing en een links dat streeft naar erkenning van verschil bestaat ook hier. En ook hier is er een kloof tussen de instituties en media van het oude (maar al te vaak ook in leeftijd) links, zoals traditionele partijen, tijdschriften en verenigingen, en die van het nieuwe links. Daar is het papieren periodiek waarin dit stuk verschijnt een illustratie van. Het is hier niet de plaats om een antwoord te formuleren, ook omdat er waarschijnlijk niet een helder antwoord is. Maar het is wel de taak van mijn generatie (halverwege de dertig) om dit antwoord gestalte te gaan geven.

De Franse intellectueel zoals die in de twintigste eeuw bestond zal zich moeten aanpassen aan de veranderende media voor het intellectuele en publieke debat. Ik kan Nora's nostalgie naar het leven in het *Quartier latin* van de twintigste eeuw navoelen, maar niet delen. Ja, het intellectuele leven is van aard veranderd en de Franse intellectueel is niet meer de invloedrijke figuur die hij ooit was. Maar de relevantie van het denken toont zich in het vermogen bij de tijd te zijn.

*Camille Creighton is als historica en filosofe verbonden aan de Universiteit Utrecht. In 2020 won ze met haar essay *Taal, tijd en waarde de Banning Prijs.**

KAMERADEN TEGENOVER DE STAAT

Eind oktober start in Amsterdam de Court for Intergenerational Climate Crimes met haar ‘volksrechtbank’ tegen de Nederlandse staat. Het is een tentoonstelling, waarbij kunst, recht en activisme door elkaar lopen. Wat zien we daar, en wat levert het ons op?

✂ Door **Tim Zeedijk**

De timmerman kijkt vrolijk op en zet zijn gehoorbeschermende koptelefoon af, als ik hem door het snepende geluid van de cirkelzaag heen aanspreek. De afgelopen weken is een grote ploeg bezig om de ruimte van *The Framer Framed*, platform voor kunst en cultuur in Amsterdam, om te bouwen tot een volkstribunaal. Daarvoor is eerder deze maand een vrachtauto de Oranje Vrijstaatkade opgereden om een enorme hoeveelheid hout te lossen. Het wekte mijn nieuwsgierigheid. Ik organiseer zelf geregeld tentoonstellingen en ben wel gewend aan wat bouwmaterialen, maar dit ging alle proporties te buiten. Hout is enorm kostbaar tegenwoordig, een economisch effect van de coronapandemie, en bovendien nogal belastend voor het milieu. Je denkt wel drie keer na voordat je iets tijdelijks laat bouwen met veel plaatmateriaal – ook de kunstsector moet zich daarvan rekenenschap geven. De timmerman met wie ik op een mooie nazomerdag spreek over dit dilemma, is zeer zelfbewust en zijn antwoord leek me voornamelijk voldoende: ‘Ten eerste is het de meest milieuvriendelijke houtplaat die er verkrijgbaar is en ten tweede: als je een omelet wil bakken dan moet je de eieren breken.’

Want deze investering, kostbaar drukwerk, de vrachtwagen met timmerhout en duizenden schroeven die straks allemaal op de vuilnisberg belanden, dient een heilig doel. Onder de wervende titel *Court for Intergenerational Climate Crimes* (CICC) zal eind oktober 2021 een volksrechtbank worden georganiseerd waarin multinationals en de Nederlandse Staat ter verantwoording worden geroepen voor hun misdaden tegen het klimaat, met als belangrijkste aanklacht het veroorzaken van het uitsterven van vele planten en dieren. In de tentoonstelling zijn een groot aantal verdwenen soorten als stille getuigen aanwezig, geschilderd op felgele borden met daaronder steeds in dikke zwarte blokletters het woord ‘kameraad’. De voortdurende herhaling van deze parade van veldtekens van een uitgestorven leger wordt onderbroken door die socialistische broederschapsnaam steeds in een andere taal te schrijven. Er staat dus niet alleen *kameraad*, maar ook *anochicota*, *comrade*, *hor-kasv*, *kammerat* enzovoorts te lezen. Veruit de meeste woorden zijn voor mij onleesbaar, en soms, zo begrijp ik, staat het er zelfs geschreven in een taal die niet meer bestaat. Want ook talen kunnen uitsterven. De broeders en zusters aller landen verenigen zich in een Babylonische spraakverwarring en in een abstract architecturaal landschap, dat het midden houdt tussen een filmset en een loungecafé. Er is een beperkt aantal kussentjes. Voor het publiek van het volkstribunaal wordt het een lange, harde zit.

Centraal in de ruimte staan de katheders voor de sprekers opgesteld, rondom een plas gitzwarte gestolde olie. Middenin die glimmende plas ligt de oudste uitsterfeling – een fossiel van een Ammoniet. Miljoenen jaren geleden hield die levensvorm op te bestaan. Daar kunnen we de Homo Sapiens niet de schuld van geven, lijkt mij. Maar deze Ammonieten, die ook elders in de ruimte staan opgesteld, tussen hun kameraden van recenter datum, zijn wel de bron van de fossiele brandstof die in de eenentwintigste eeuw de spil zijn geworden van een maatschappelijke vraag van existentieel belang. Mogen onze generaties in pakweg tweehonderd jaar alles opstoken wat in miljoenen jaren daarvoor op geofysische en biologische manier is ontstaan? Hebben wij daartoe het recht?

Snijvlak van kunst en activisme

Als straks de rechtszaak begint dan spant het er om. Lukt het initiatiefnemers, de Indiase schrijver, activist en advocaat Radha D’Souza en de Nederlandse kunstenaar Jonas Staal, samen met hun medeaanvallers, om aannemelijk te maken dat de grootmachten van de industrie, gesteund door overheden, verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor het verdwijnen van soorten en het opstoken van olie en gas? Als het aan Jonas Staal ligt, een kunstenaar die zich met zijn werk steeds op het snijvlak van beeldende kunst en milieu- en maatschappijactivisme begeeft, zijn het vooral de industrie en overheden die blaam treffen. Individuele burgers

valt hierin amper iets te verwijten. In een interview met Edo Dijsterhuis in het *Parool* zei Staal: 'Dat individueel consumptiegedrag impact heeft op de klimaatcrisis is een schandalige misvatting die wordt gepromoot door politiek en bedrijfsleven. De acties van welwillende burgers maken hoege-naamd geen verschil.' Het maakt volgens hem weinig uit of we ons afval scheiden en braaf de richtlijnen van de overheid volgen, zolang de multinationals op grote schaal blijven vervuilen. Staal volgde het PhDArts-programma aan de Universiteit van Leiden, waar hij zich richtte op de relatie tussen kunst, democratie en propaganda. Ook in dit nieuwe project draait het om de relatie tussen die drie en wordt er voor het eerst een juridisch-kunstzinnige stap ondernomen. Al vraagt de bezoeker van de presentatie zich af hoever de gerechtelijke arm reikt. Want net zoals het gebruik van de term kameeraad bij de uitgestorven dieren in een vreemde of uitgestorven taal een vervreemdend effect hebben op de bezoeker, zo is bij nadere bestudering ook de ambitie van de makers surreëel. De tentoonstelling is eigenlijk een performance, in de vorm van een hoorzitting, tussen 28 en 31 oktober 2021, waarin bewijs zal worden aangedragen van misdaden tegen de natuur in verleden, heden en toekomst. Een griffier zal van de aanklacht notie nemen. Het publiek fungeert als jury, die commentaar kan leveren en de eis verder kan specificeren. Er is tijd ingeruimd voor de verdediging, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat die komt opdagen. In alles lijkt dit op een normale rechtszaak, met het verschil dat de aanklacht niet is ingediend bij een gewone, maar bij een kunstrechtbank.

In haar boek *What's Wrong with Rights* uit 2018 vraagt D'Souza zich namelijk af of ons rechtssysteem wel voldoet om het transhistorische onrecht dat zich voltrekt te bestrijden. Er is volgens kunstenaar Staal en rechtsgeleerde D'Souza een nieuw systeem nodig, dat gemeenschappen beter kan beschermen. Waar de verdediging van het individu maximaal is gewaarborgd in het vigerende recht, moet er volgens de aanklagers een nieuw systeem van wetten komen waarin niet het individu, maar de (intergenerationele) samenhang en solidariteit tussen mensen en andere levende soorten wordt beschermd. Dat het hier niet om een artificieel of alleen maar artistieke denkoefening gaat, bewijst de zeer uitvoerig beschreven *Intergenerational Climate Crimes Act* die de makers hebben opgesteld. Uitvoerig, juridisch correct en onomwonden zakelijk. Mochten er nog twijfels zijn over de alomvattendheid ervan – de wet zal worden vastgelegd op 28 oktober 2021 van de christelijke kalender en op alle daarmee corresponderende dagen, maanden en jaren in alle andere vormen van kalenders. Deze wet moet universeel geldend worden. Maar ze is dat natuurlijk niet.

Rechtssysteem radicaal aanpassen

Ik kijk met gemengde gevoelens naar de presentatie. Ik zie die vrachtwagen met hout en al die schroeven en moet mezelf ertoe dwingen te denken aan die omelet en die eieren. Dat het doel de middelen heiligt. Om een radicale verandering te bereiken die onze wereldbol kan redden van vervuiling en tenslotte het uitsterven van de soorten, moeten we in brede lagen van de maatschappij het denken over recht en onrecht ombuigen. We moeten in staat zijn

om rekenschap af te leggen over het onrecht dat is aangedaan aan levende organismen, honderden jaren geleden, vandaag de dag en in de toekomst. Het cliché dat we ons afval moeten scheiden om een betere wereld na te laten aan onze kinderen kan de prullenbak in, volgens de makers van deze tentoonstelling. Want eerst moeten we de grote vervuilers aanpakken. Maar om dat gedaan te krijgen moeten we het nu zo'n 2500 jaar oude Westerse rechtssysteem radicaal aanpassen. En daarin schuilt natuurlijk de onoplosbare paradox: de multinationals zullen dat systeem niet erkennen en daarmee is de tentoonstelling ineens weer een gewone tentoonstelling geworden, een mistwolk die de geest korte tijd schimmig heeft gemaakt. Stap je de deur uit, dan is het sprookje voorbij.

Mijn oog valt op de logo's van de sponsors, waaronder de stad Amsterdam en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De lokale en nationale overheid betalen mee aan het voorbereiden van de val van de oude rechtsorde. Dat is toch wel de mooiste vorm van democratie, zou je denken. Maar tegelijkertijd wordt daardoor meteen duidelijk dat het niet zal gebeuren – en de makers geven dat trouwens grif toe. Toch is het nodig dit statement te maken, want nietsdoen is geen optie. En we mogen er ook niet cynisch van worden. Daarom breng ik mijn karton vanmiddag toch maar even naar de papierbak en mogen de kinderen op school het sprookje van de afvalscheiding door consumenten braaf leren, met de bijbehorende liedjes en dansjes waar ons moderne onderwijs zo goed in is. Zingend en dansend, op de rand van de vulkaan.

Tim Zeedijk (1976) is kunsthistoricus en werkt bij Museum Singer Laren als projectleider tentoonstellingen.

Openingsavond van de tentoonstelling Court for Intergenerational Climate Crimes (CCIC) in The Framed Framed, Amsterdam
foto: Ruben Hamelink

EGBERT DE VRIES DE JUISTE GEBEDSINTENTIES

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging en wethouder in Amsterdam

Op een mooie donderdag in september hadden we als stad Amsterdam een aantal Tweede Kamerleden uitgenodigd om kennis te nemen van het project Zuidasdok. Er was speciaal moeite gedaan om de mannenbroeders van de SGP aan boord te krijgen. In de Kamer hadden zij nogal wat kritiek gehad op de gang van zaken rondom dit project. Gelukkig was het Kamerlid Chris Stoffer gekomen, met zijn medewerker, en ze lieten zich goed bijpraten. Aan het eind van een informatierijke ochtend zat een lunch. Alvorens de boterhammen te gaan verorberen vroeg de medewerker van de partij, die aan onze tafel zat, om een minuut stilte om te bidden. In een politieke meeting in Amsterdam had ik dat nog niet eerder meegemaakt. Uiteraard gunden wij hem de mogelijkheid zijn gebed in stilte te doen. Op zo'n moment weet ik nooit helemaal goed wat ik zelf moet doen. Ik bid zelf meestal niet voor het eten, maar kies daar andere momenten voor. Echter, door niet mee te bidden lijkt je ook aan een kant te staan, namelijk van de niet-gelovers, terwijl veel aanwezigen weten dat ik wel degelijk gelovig ben. Dus dan doe ik maar een beetje halfzacht mee door wel mijn ogen te sluiten maar niet mijn handen te vouwen, of zoiets.

Tot mijn aangename verrassing kwam het bidden binnen een week alweer voorbij. De gemeente Amsterdam was namelijk een grote anti-discriminatie campagne gestart, speciaal gericht tegen discriminatie op het werk. Op in totaal negen posters werden potentiële situaties van achterstelling aan de orde gesteld. Op één van de posters staat: Steun jij jouw collega als die wil bidden op zijn werk? De meeste posters konden rekenen op forse publieke steun, maar voor deze ene

lag dat duidelijk wisselend. Het openlijk belijden van je geloof in de werksituatie lijkt toch wat controversieel in de seculiere Randstad. Dat mensen evangeliseren op het werk niet op prijs stellen, daar kan ik inkomen. Maar bidden? Het is toch echt vooral iets waarbij iemand zelf in alle rust en stilte een gesprek met zijn God voert, zonder daarbij hinder of overlast te bezorgen aan anderen. Kennelijk is iemand zien bidden voor sommige mensen iets waaraan ze zich ergeren. De campagne benoemt bewust bidden zonder dit te binden aan een specifieke religie. Terecht, want bidden gebeurt in vele religies. De tekst van de poster richt zich zowel op de moslim die overdag wil bidden als op de SGP'er die vraagt om een moment van stilte voor het eten.

Maar ik ben niet naïef. De kritiek op deze postertekst, in onder andere *De Telegraaf*, ging uitsluitend over het bidden van moslims. En daar speelt natuurlijk de associatie met islamitisch geïnspireerd terrorisme, dat zich vaak bedient van beelden en teksten met een gebedsachtergrond. Maar daarmee kunnen we natuurlijk het bidden van al die 99,9% van de moslims die geen terrorist zijn, niet in diskrediet laten brengen. Dit was ook de redenering van de voorman van de Blauwe Moskee in Amsterdam-West, die het plan had om weer regelmatig de oproep tot gebed van de minaret te laten horen. Hij wilde laten merken aan de stad dat het *Allahu Akbar* iets is wat juist mooi en vreedzaam wordt gebracht. Het leidde tot weerstand in de stad, en ook in de politiek. De vvd was tegen en de burgemeester vroeg zich af of er niet wat moderners te brengen was, als er toch tot gebed moest worden opgeroepen. Zelf dacht ik toen aan de klokken aan onze kerk. Die vergelijking wordt

natuurlijk terecht gemaakt, tussen de oproep tot gebed vanaf de moskee en het luiden van de kerkklok.

Ik kon mij nog goed die keer herinneren dat we in de vergadering van de kerkenraad de ingekomen post bespraken. Een buurman die recent nabij de kerk was komen wonen wilde graag uitslapen op zondag en vroeg of wij de klok niet meer, of in ieder geval later, wilden luidden. Echter, de klok luiden wij nu juist om mensen op te roepen naar de kerk te gaan. Uiteindelijk besloten wij het luiden van de klok te verplaatsen van 9.30 naar 9.45. Wat minder mensen

weten is dat de klok nogmaals geluid wordt tijdens de dienst, namelijk op het moment dat het Onze Vader gebeden wordt. Waarmee de overeenkomst tussen de moslimgebedsoproep en de christelijke kerkklok rond is. Waar bij kerkklokken echter de klachten vooral van zakelijke aard zijn, zoals de intensiteit en het tijdstip van luiden, ligt de gebedsoproep van de moslims veel meer onder vuur – omdat die ook daadwerkelijk herkenbaar is als gebed.

Bidden in het openbaar is in ons land dus meer omstreden. Prima als je ergens in gelooft, maar laat

alsjeblieft niet in het openbaar zien wat en hoe. Kennelijk heeft onze open, tolerante en diverse samenleving toch ergens haar beperkingen. Ik vind dat jammer, al was het maar omdat het gebed voor veel mensen tot de kern van hun geloofsleven hoort. Overigens, er is altijd dat ene moment waarop elke politicus moet bepalen of hij of zij openlijk zijn of haar geloof belijdt. Dat is bij de benoeming als volksvertegenwoordiger of politiek bestuurder. Kies je voor de eed of voor de gelofte? Ik laat op zo'n moment inderdaad graag zien dat ik dit nobele werk met Gods hulp doe.

COLOFON

Redactie: Evelien Polter, Dirk Achterbergh, Joke van der Neut, Twan van Lieshout en Maarten van den Bos

Aan dit nummer werkten mee: Camille Creyghton, Koen Holtzapffel, Merel Remkes (correctie), Paul te Stroete (fotografie), Naomi Woltring, Bas Torenvliet, Egbert de Vries, Tim Zeedijk

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers Zingeving.net en de Arbeiders Gemeenschap (AG) der Woodbrookers. Het blad is de opvolger van *De Blijde Wereld*, dat van 1902 tot 1932 verscheen. De woorden uit psalm 24 “*Aan God behoort de aarde en haar volheid*” sierden als motto jarenlang het omslag van *Tijd & Taak*.

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 15 oktober 2021

Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 10,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De Banning Vereniging organiseert bijeenkomsten voor het Netwerk PvdA en levensovertuiging, de jaarlijkse Banningleergang, de halfjaarlijkse Banning Conferenties en de tweejaarlijkse Banningprijs en Banninglezing.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNING VERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

GEVAARLIJK

Mijn Gush, een man is een eiland
 verdwijnt als het water komt
 een man bestaat uit slingers
 vensters
 handgebaren
 die zeggen
 laat me niet alleen
 ga weg

veel mannen zijn onderweg
 dus op de vlucht
 voor seks
 door seks

Gershwin Bonevacía (1992) is dichter en spoken word artiest. In 2017 verscheen van zijn hand de in eigen beheer uitgegeven bundel Ik heb een fiets gekocht, die in korte tijd uitgroeide tot een klassieker en niet minder dan 6000 keer verkocht werd. Zijn opkomst als dichter en voordrachtskunstenaar ging vanwege dyslexie niet vanzelf, maar het worstelen met woorden maakte hem tot vindingrijk woordkunstenaar. In 2019 werd Bonevacía stadsdichter van Amsterdam. In 2020 verscheen van zijn hand bij uitgeverij Das Mag de bundel Toen ik klein was, was ik niet meer bang, waarin onder meer ook bovenstaand gedicht.

*Foto: Sharon Jane Dompig
 collectie uitgeverij Das Mag.*